

Žaliosios ekonomikos iššūkiai Europos žmogaus teisių konvencijai ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijai

Agnė Juškevičiūtė-Vilienė

<https://orcid.org/0000-0002-0295-054X>
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros asistentė
socialinių mokslų daktarė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Tel.: (+370 5) 236 6175
El. paštas: agne.juskeviciute-vilienne@tf.vu.lt

Straipsnyje analizuojama, kaip Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija prisideda prie žaliosios ekonomikos iššūkių realizavimo. Tiriama kaip Europos Žmogaus Teisių Teismas ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismas randa aplinkosaugos reikalavimų ir asmens ekonominės veiklos laisvės pusiausvyrą.

Pagrindiniai žodžiai: žalioji ekonomika, ekonominės veiklos laisvė, aplinkos apsauga, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, Europos Žmogaus Teisių Teismas, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika.

Challenges of the Green Economy to the European Convention on Human Rights and the Charter of Fundamental Rights of the European Union

This paper examines how the European Convention on Human Rights and the Charter of Fundamental Rights of the European Union contribute to the realisation of the challenges of the Green Economy. It analyses how the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union find a balance between environmental protection requirements and the freedom of economic activity.

Keywords: Green Economy, freedom of economic activity, environmental protection, European Convention on Human Rights, Charter of Fundamental Rights of the European Union, European Court of Human Rights, jurisprudence of the Court of Justice of the European Union.

2014-2020 Operational
Programme for the
European Union Funds
Investments in Lithuania

PASTABA:

Mokslinis tyrimas finansuojamas Europos socialinio fondo lėšomis pagal priemonę Nr. 09.3.3-LMT-K-712 „Mokslininkų, kitų tyrėjų, studentų mokslinės kompetencijos ugdymas per praktinę mokslinę veiklą“.

Received: 07/04/2023. Accepted: 05/07/2023

Copyright © 2023 Agnė Juškevičiūtė-Vilienė. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Klimato kaita ir netvari aplinka kelia grėsmę egzistencijai skatindama niūrias žmonių ateities prognozes. M. Robinson, buvusi JT vyriausioji žmogaus teisių komisarė, netgi nurodo, kad visuotinis atšilimas yra „didžiausias dvidešimt pirmojo amžiaus žmogaus teisių iššūkis“ (Lopik, 2023). Nemažai aplinkosaugininkų mano, kad natūralios aplinkos problemos tiesiogiai susijusios su tuo, kad verslo interesai, siekis gauti kuo didesnį pelną yra svarbiausias dabartinių aplinkos apsaugos problemų šaltinis. Atsakydami į šį kaltinimą verslo atstovai pateikia ne vieną įrodymą, patvirtinantį, kad verslas jau seniai pakeitė kryptį ir priėmė tvarumo iššūkį, diegdami tvarias technologijas ir kurdami socialiai atsakingą ateities verslą, tapdami inovacijų ir pokyčių katalizatoriais (Woerdman ir kt., 2021, p. 51). Tačiau klimato problemos aktualios ne tik aplinkosaugininkams, jaučiamas vis svarbesnis pasaulio lyderių požiūris į gamtos tausojimą ir darnią plėtrą, o kartu ir į žaliąją ekonomiką. Žaliosios ekonomikos sąvoka pradėta vartoti plačiau tik šį dešimtmetį, tačiau sulaukia vis didesnio dėmesio globaliame kontekste. Šios ekonomikos idėjos vis dažniau taikomos kaip išeitis sprendžiant įvairias ekologines, socialines ar ekonomines problemas, o pagrindinis tikslas – darni plėtra (Maran, Nedelea, 2017). Taigi žaliaji ekonomika – ekonomikos rūšis, kuri rūpinasi ne tik ekonominės veiklos efektyvumu ir ekonominės gerovės kūrimu, bet ir orientuota į aplinkos apsaugą. Šios ekonomikos tikslas darni plėtra, kuri randa pusiausvyrą tarp ūkio subjekto ekonominės veiklos laisvės ir visuomenės intereso turėti sveiką ir švarią aplinką.

Žaliosios ekonomikos koncepcija ir jos iššūkiai daro įtaką ne tik ekonomistų ar valstybės ekonominės politikos kūrėjų idėjoms, bet ir supranacionalinių teismų praktikai. Naujo pobūdžio ekonominių santykių vystymasis turi svarbią reikšmę plačią jurisprudenciją suformavusiam EŽTT ir jo patirtį perėmusiam ESTT. Teismai turi rasti dviejų vertybių: ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos pusiausvyrą, o tai nėra lengva. Viena vertus, kiekvienos šiuolaikinės demokratinės teisinės valstybės siekis – nacionalinės ekonomikos stiprinimas, rėmimas bei verslo sąlygų sudarymas, plėtojant, *inter alia*, asmens ekonominę veiklos laisvę. Ekonominė veiklos laisvė pripažįstama išskirtinio svarbumo kategorija, kuri sukuria prielaidas visos visuomenės santvarkos egzistavimui ir nulemia, koks bus tos santvarkos turinys (Lastauskienė, 2013, p. 25). Tačiau, kita vertus, ekonominė gerovė negali būti atsietama nuo aplinkos apsaugos reikalavimų. Ekonominiam interesams tenkinti yra būtini gamtos išteklių, o aplinkos „išnaudojimas“ gali turėti neigiamą antropogeninį poveikį, dėl kurio dažnai atsiranda pavojus ar žala aplinkai. Statistika rodo, kad iki 2021 m. visame pasaulyje buvo iškelta daugiau nei 1 650 bylų dėl klimato kaitos atvejų (Setzer, Higham, 2021). O JT specialusis pranešėjas žmogaus teisių ir aplinkos klausimais D. R. Boydas nurodo, kad visos 27 ES valstybės narės vienbalsiai pripažįsta teisę į sveiką, saugią ir švarią aplinką, o net 14 valstybių narių tiesiogiai įtvirtino šią teisę savo konstitucijoje, kitos tai daro vadovaudamosi konstitucinių teismų praktika¹.

1950 m. priimta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau ir – EŽTK, Konvencija) *expressis verbis* nereglamentuoja nei asmens ekonominės veiklos laisvės, nei teisės į sveiką ir švarią aplinką, tačiau dėl EŽTT doktrinos per pastaruosius kelis dešimtmečius teismui pavyko sukurti išsamią ir plačią jurisprudenciją, skirtą šioms dviem vertybėms apsaugoti. ES pagrindinių teisių chartija (toliau ir – Chartija), įkvėpta Europos Bendrijos principų, EŽTK, kitų tarptautinių instrumentų bei konstitucinių valstybių narių tradicijų bei atsižvelgdama į pokyčius visuomenėje, socialinę pažangą ir į mokslo bei technologijų raidą, tiesiogiai įtvirtino tiek ekonominės veiklos laisvės pagrindus, tiek ir aplinkos apsaugos principą. Atsižvelgiant į tai ir į žaliosios ekonomikos vis labiau

¹ Plačiau apie teisės į sveiką aplinką pripažinimą konstitucijose, teisės aktuose ir sutartyse: JT specialusis pranešėjas žmogaus teisių ir aplinkos klausimais, A/HRC/43/53, (Teisės į sveiką aplinką pripažinimas konstitucijose, teisės aktuose ir sutartyse), VI ir VIII priedai.

didėjančią įtaką visuomeniniams santykiams buvo iškeltas šio straipsnio tikslas – ištirti, kaip EŽTK ir Chartija bei jų nuostatas aiškinantys supranacionaliniai teismai prisideda prie žaliosios ekonomikos iššūkių realizavimo. Siekiant įgyvendinti minėtą tikslą keliami šie uždaviniai: pirma, atskleisti žaliosios ekonomikos koncepciją; antra, išanalizuoti nuostatas, kurios implicitiškai ar eksplicitiškai EŽTK ir Chartijoje įtvirtina ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos pagrindus; trečia, ištirti, kaip EŽTT ir ESTT randa aplinkosaugos reikalavimų ir asmens ekonominės veiklos laisvės pusiausvyrą bei tokiu būdu prisideda prie žaliosios ekonomikos įgyvendinimo. Šio tyrimo objektas – EŽTK ir Chartijos nuostatos bei EŽTT ir ESTT jurisprudencija ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos santykio srityje. Atliekamas tyrimas pagrįstas tarpdisciplininiu teisiniu-ekonominiu požiūriu, taikant loginį sisteminį, lyginamąjį, teisių dokumentų tyrimo ir kitus teisės aiškinimo metodus. Kalbant apie šioje srityje atliktus mokslinius tyrimus, teigtina, kad aplinkos apsaugos problematika, ypač pastaruojų metu, yra intensyvių tyrimų objektas². O ekonominės veiklos laisvės apsaugos problematika taip pat sulaukė nemažai teisės doktrinos dėmesio (ypač dėl COVID-19 pandemijos metu įvestų šios laisvės suvaržymų)³. Vis dėlto siekiant įgyvendinti žaliosios ekonomikos iššūkius – būtina rasti ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos pusiausvyrą, o tai gan kompleksinis ir sudėtingas klausimas, kuris teisės doktrinoje iki šiol buvo retai analizuojamas⁴.

Straipsnį, be įvado, sudaro keturios dalys: pirmoje dalyje – atskleidžiamos žaliosios ekonomikos koncepcijos ir nurodomi šios ekonomikos pagrindiniai bruožai; antroje dalyje – apibūdinamas Konvencijos implicitinis ekonominės veiklos laisvės ir teisės į sveiką ir švarią aplinką reglamentavimas bei EŽTT įtaka randant šių dviejų vertybių pusiausvyrą; trečioje dalyje tiriamos Chartijos nuostatos, reglamentuojančios „laisvės užsiimti verslu“ pagrindus ir aplinkos apsaugos principą, bei ESTT jurisprudencija, kurioje analizuojami šių dviejų Chartijos ginamų vertybių balanso klausimai, o ketvirtoje dalyje pateikiamos šio tyrimo išvados.

1. Žaliosios ekonomikos koncepcija

Geologinėje Žemės istorijoje klimatas keitėsi dėl natūralių procesų: tektoninių plokščių dreifo, Saulės aktyvumo ciklų, ugnikalnių išsiveržimų. Tačiau paskutinius 200 metų fiksuojami klimato pokyčiai išsiskiria tuo, kad pagrindinė kaitos priežastis – žmonių veikla. Žmogus nuo industrializacijos pradžios pradėjo keisti atmosferos cheminę sudėtį ir taip sustiprino šiltnamio efektą Žemės atmosferoje. Šiltnamio dujų gausėjimą lėmė neapgalvoti žmonių veiksmai: miškų kirtimas, urbanizacija, ekstensyvi ir intensyvi žemės ūkio plėtra. Klimato kaita yra labai rimta grėsmė, o jos padariniai veikia daugybę įvairių mūsų gyvenimo sričių⁵. Pagal Europos Komisijos prognozes, jei ES nesiims kovos su klimato kaita veiksmų, tai kasmet: mirs dėl oro taršos pirma laiko 400 000 žmonių; pietiniuose ES regionuose turimo vandens sumažės 40 proc.; su užtvindytų pakrančių problema susidurs 2,2 mln. žmonių; kasmet bus patiriama 190 mlrd. Eur ekonominių nuostolių (Europos Komisija. Klimato kaita,

² Žr., pvz., Klein, 2014; Kobylarz 2018; Balsari ir kt. 2020; Woerdman ir kt. 2021; Žilinskienė, Žilinskas, 2020; Durner, 2021; Jarass, 2022b.

³ Žr., pvz., Kūris, 2005; Lastauskienė, 2015, Juškevičiūtė-Vilienė, 2017; Vasarienė, Jakulevičienė, 2021; Juškevičiūtė-Vilienė, 2022; Jarukaitis, 2022.

⁴ Žr., pvz., Kegge, Drahmman, 2020.

⁵ Klimato kaitos padariniai paveikė ne tik gamtą (sukelia sausrą ir gaisrus gamtoje, upių potvynius ir kylantį jūros lygį, biologinės įvairovės sumažėjimą), tačiau kelia iššūkius ir visuomenei (sveikatai, užimtumui, migracijai) bei verslui (energetikai ir infrastruktūrai, žemės ūkiui ir miškininkystei, turizmui). Plačiau: Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija. *Bendra informacija apie klimato kaitą*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://am.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/klimato-kaita/bendra-informacija-apie-klimato-kaita> [žiūrėta 2022 m. gruodžio 1 d.].

2021). Atsižvelgiant į kylančias grėsmes dėl klimato kaitos Europa išsikėlė principingą tikslą – tapti pirmuoju žaliuoju žemynu, kuriame ekonomika bus neutrali klimato atžvilgiu ir bus taikomi žaliosios ekonomikos principai.

Šios novatoriškos žaliosios ekonomikos sąvokos atsiradimas siejamas su darnios plėtros⁶ koncepcija, kuri pirmą kartą paminėta 1972 m. pasaulinės nevyriausybinės organizacijos – Romos klubo, analizuojančio globalias ekonomines, socialines, kultūrinės, ekologines ir kitas problemas⁷, – pranešime „Augimo ribos“ (angl. *Limits to Grow*), kur nurodoma, kad dėl ribotų gamtos išteklių ekonominis augimas negali trukti amžinai ir visuomenė turi galvoti apie darnią plėtrą (Meadows *et al.*, 1972, p. 30). 1982 m. JT priima Pasaulio gamtos chartiją, kurioje suformuojama darnaus vystymo koncepcija, o 1992 m. ši koncepcija JT konferencijoje „Aplinka ir plėtra“ įvardijama kaip politinė koncepcija, kurios tikslas darnią plėtrą suderinti su kitais globaliais tikslais: viena, skatinti besivystančių šalių ekonominę ir socialinę pažangą, o kita, užtikrinti išsivysčiusiose šalyse gerovę ir gyvenimo kokybę. Šios paskatos buvo įvardytos žalioji ekonomika ar žaliasis augimas (angl. *Green economy, Green growth*) (Renault *et al.*, 2016, p. 43).

Mokslinėje literatūroje pirmą kartą žaliosios ekonomikos esmę analizavo 1989 m. D. Pearce ir E. Barbier, kurie skatino visuomenę sujungti ekonominius ir ekologinius visuomenės tikslus. Ekonomika ir ekologija turi būti vertinamos ne kaip priešingybės, o atvirkščiai, jos turi būti vystomos kartu įgyvendinti ekonomines strategijas ir ekologinius tikslus (Barbier, Markandya, 2013).

Prasidėjus finansų krizei 2007–2008 m. daug šalių nesugebėjo pereiti prie darnios plėtros, todėl tarptautinėse organizacijose vis plačiau pradėta diskutuoti apie žaliosios ekonomikos teikiamas galimybes ir galimą teigiamą poveikį pasauliui. Šiame etape buvo sukurta daug įvairių žaliosios ekonomikos koncepcijų, kartais į ją žvelgiančių skirtingais aspektais. Pavyzdžiui, 2011 m. EBPO nurodė, kad žalioji ekonomika – tai toks ekonomikos augimo ir vystymosi skatinimas, kuris užtikrina, kad gamta būtų pajėgi ir toliau teikti gėrybes, o biosfera būtų tinkama vystyti gyvybei, nes nuo to priklauso visų organizmų gerovė (OECD, 2011, p. 4). 2012 m. JT konferencijoje dėl darnios plėtros „Rio+20“ buvo suformuluota, kad žalioji ekonomika yra tokia ekonomika, kuri didina žmonių gerovę ir socialinį teisingumą, tuo pat metu stipriai sumažina pavojų aplinkai ir ekologines grėsmes (UNEP, 2011, p. 2). O Pasaulio bankas įvardijo žaliają ekonomiką arba žaliąjį augimą kaip ekonominį augimą, kuris efektyviai naudoja gamtos išteklius, mažina taršą ir nesukelia neigiamo poveikio aplinkai, taip pat yra atsparus, t. y. užkerta kelią katastrofoms, dėl vykdomos aplinkosauginės vadybos (Aleksna, Kazlauskienė, 2019, p. 4).

Apibendrinant tarptautinių organizacijų pateikiamas žaliosios ekonomikos koncepcijas, galima daryti išvadą, kad tarptautinės organizacijos vieningai įvardija tris šios novatoriškos ekonomikos svarbiausius aspektus, t. y.:

- žmonių gerovę,
- socialinį teisingumą,
- aplinkosaugą.

Taip pat svarbu atkreipti dėmesį, kad skirtumas tarp darnios plėtros ir žaliosios ekonomikos yra požiūris. Darni plėtra yra platesnė sąvoka nei žalioji ekonomika, kuri yra darnios plėtros dalis ir tiesiogiai susijusi su ekonomikos veiklos pakeitimu tausojant ir mažiau teršiant aplinką. Abi šios koncepcijos yra svarbios siekiant ilgalaikio tvaraus vystymosi, tačiau jos nagrinėja skirtingus aspektus ir gali būti įgyvendinamos skirtingomis strategijomis.

⁶ Šiame straipsnyje sąvokos „darni plėtra“ ir „darnus vystymasis“ vartojamos kaip sinonimai.

⁷ Plačiau apie Romos klubo veiklą: Visuotinė lietuvių enciklopedija. *Romos klubas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/romos-klubas/> [žiūrėta 2023 m. sausio 15 d.].

Žaliosios ekonomikos idėja žinoma ES, tačiau ji tampa ypač aktuali, kai Europos Vadovų Taryba priėmė naują 2019–2024 m. strateginę darbotvarkę, kurios vienas iš prioritetų yra „poveikį klimatui neutralizuojančios, žaliosios ekonomikos kūrimas ir siekis tapti pasauliniais žaliosios ekonomikos lyderiais“ (Europos Vadovų Taryba, 2019). Vykdamas darbotvarkės tikslus Europos Komisija pristatė Europos žaliąjį kursą, kuriuo „siekiama pertvarkyti ES į teisingą ir klestinčią visuomenę, pasižyminčią modernia, efektyviai išteklius naudojančia ir konkurencinga ekonomika, kurioje 2050 m. visai nebus grynojo išmetamo šiltnamio efekto sukeliančių dujų kiekio, o ekonomikos augimas bus atsietas nuo išteklių naudojimo“ (Communication from the Commission to the European Parliament..., 2019). Europos žaliojo kurso komunikate išdėstytas plataus užmojo veiksmų planas, kaip pereiti prie neutralaus poveikio klimatui žiedinės ekonomikos, kurioje ekonomikos augimas atsietas nuo išteklių naudojimo (European Commission, 2020). Tačiau Europos žaliasis kursas suprantamas ne kaip verslo ribojimo planas, o ES tikslas, kai sprendžiant klimato ir aplinkos problemas ES galėtų vystyti modernią, efektyviai išteklius naudojančią ir konkurencingą ekonomiką.

Apibendrinant tiek tarptautinių organizacijų, tiek ES institucijų patirtį formuojant žaliosios ekonomikos koncepcijas, teigtina, kad žaliąją ekonomiką, tai ekonominės veiklos ir aplinkos apsaugos pusiausvyrą (įprastos ekonomikos alternatyva), leidžianti siekti žmogaus gerovės, šalies ekonominio augimo tausojant aplinką ir mažinant riziką gamtai. Atsižvelgiant į tai, kituose šio straipsnio skyriuose bus analizuojama, kaip šią ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos pusiausvyrą randa EŽTT ir ESTT.

2. Ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos santykis pagal EŽTK ir EŽTT jurisprudenciją

Ekonominės veiklos laisvė nėra eksplisitiškai įvardyta nei pagrindiniame EŽTK tekste, nei vėliau jį papildžiusiuose protokoluose. Tačiau ekonominės veiklos laisvė yra glaudžiai susijusi su klasikine asmens privačios nuosavybės teise, įtvirtinta EŽTK Pirmojo protokolo 1 straipsnyje⁸. Konvencijoje nereglamentavus kitų ekonominių laisvių, nuosavybės teisės apsaugos garantas EŽTT jurisprudencijoje buvo maksimaliai išplėstas (Schwier, 2018, p. 42). EŽTT pateikia autonomišką Konvencijos sąvokos „nuosavybė“ (angl. *possessions*)⁹ sampratą, kuri gali apimti gan platų objektų ratą, *inter alia*, ekonominę veiklos laisvę¹⁰. EŽTT išskyrė du Konvencijoje įtvirtintos nuosavybės teisės identifikavimo kriterijus (nustatant, ar atitinkama teisė ir (ar) laisvė yra ginama vadovaujantis Pirmojo protokolo 1 straipsniu): 1) ginamo objekto ekonominė vertė; 2) ginamo objekto realumas¹¹. Į autonomišką EŽTK nuosavybės

⁸ EŽTK Pirmojo protokolo 1 straipsnyje nustatyta:

„Kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo turi teisę netrukdomas naudotis savo nuosavybe. Iš nieko negali būti atimta jo nuosavybė, išskyrus tuos atvejus, kai tai yra būtina visuomenės interesams ir tik įstatymo nustatytais sąlygomis bei vadovaujantis bendraisiais tarptautinės teisės principais.

Tačiau ankstesnės nuostatos jokių būdu neriboja valstybės teisės taikyti tokius įstatymus, kokie, jos manymu, jai reikalingi, kad ji galėtų kontroliuoti nuosavybės naudojimą atsižvelgdama į bendrąjį interesą arba kad garantuotų mokesčių, kitų rinkliavų ar baudų mokėjimą“.

⁹ Angliškame EŽTK tekste Pirmojo protokolo 1 str. 1 pastraipoje vartojamas terminas *possessions* (liet. netrukdomas valdomas), o antroje pastraipoje jau vartojamas terminas *property* (liet. nuosavybė).

¹⁰ Tai yra teigiamai vertintina teisės doktrinoje dėl dviejų priežasčių: pirma, vystantis ekonominiams ir visuomeniniams santykiams nuosavybės teisių objektas gali nuolat kisti, ir antra, bei Pirmojo protokolo 1 str. apsauga gali „apimti“ ir eksplisitiškai Konvencijoje neįtvirtintas kitas ekonomines laisves (Harris, 2009, p. 667).

¹¹ Plačiau apie konvencinės nuosavybės identifikavimo kriterijus: Juškevičiūtė-Vilienė, 2017, p. 284–285, *Affaire Elif Kizil prieš Turkiją* (2020), p. 61; European Court of Human Rights (2022a), p. 7–8.

sąvoką patenka ne tik materialiosios vertybės (turtas), bet ir teisės bei asmeniniai interesai, turintys tam tikrą ekonominę vertę ir realiai egzistuojantys, pvz., licencijos¹², akcijos, obligacijos, arbitražo sprendimai, patvirtinantys reikalavimo teisę, reikalavimai atkurti nuosavybės teises į nacionalizuotą turtą, komercinis interesas ir kita (Juškevičiūtė-Vilienė, 2017, p. 286). Tokiu būdu EŽTT sprendimai, pasisakantys dėl nuosavybės teisės objekto, turinio, šios teisės neabsoliutumo, tinka ir ekonominės veiklos laisvės apsaugai. EŽTT suformuota ilgametė jurisprudencija pateikia nemažai įrodymų, kad ekonominės veiklos laisvė gali būti vertinama kaip išvestinė Konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnyje įtvirtinta žmogaus laisvė (European Court of Human Rights, 2022a, p. 7–8). Tai patvirtina daugybė bylų, kur ekonominė laisvė vertinama „*possessions*“ Pirmojo protokolo 1 straipsnio prasme¹³. Anot teisės doktrinos, sprendimas byloje *Iatridis prieš Graikiją*¹⁴ labiausiai priartina ūkinę veiklos laisvę prie Konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnio garantijų (Schwier, 2006, p. 129).

Konvencija siekia užtikrinti jos garantuojamų teisių ir laisvių praktinį ir efektyvų taikymą. Todėl valstybės, garantuodamos Pirmojo protokolo 1 straipsnyje numatytų ekonominių teisių įgyvendinimą, privalo ne tik susilaikyti nuo nereikalingo įsikišimo į šių laisvių įgyvendinimą, bet ir pagal nusistovėjusią ir plačiai taikomą pozityvių valstybės įsipareigojimų doktriną imtis būtinų teisinių ir praktinių priemonių šioms teisėms apsaugoti.

Konstatavus, kad ūkinė veiklos laisvė patenka į Konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnio apsaugos zoną ir yra jos saugojamas objektas, būtina akcentuoti, kad Konvencija neužtikrina šios laisvės absoliutumo¹⁵. Intervencija į ekonominę laisvę pateisinama, jei: 1) tai atitinka teisinės valstybės principą ir šios laisvės apribojimą nustato aiškus ir numatomas teisinis reglamentavimas (teisėtumo kriterijus)¹⁶; 2) intervencija būtina visuomenės bendriesiems interesams užtikrinti; 3) yra proporcingumas tarp siekiamo teisėto tikslo ir bendro intereso. Vertindamas, ar ekonominės veiklos laisvė buvo apribota pagrįstai, EŽTT tikrina, ar yra tinkama ekonominės veiklos laisvės apsaugos ir bendrojo intereso reikalavimų pusiausvyra.

Atsakant į klausimą, kas yra bendrieji interesai, EŽTT akcentuoja nacionalinės teisės svarbą, nes valstybė geriausiai pažįsta savo visuomenę ir jos poreikius. Todėl kaip šie interesai yra apibrėžiami nacionalinėje teisėje, taip jie turėtų būti vertinami ir pagal Konvenciją, nebent nacionalinis reglamentavimas yra akivaizdžiai nepagrįstas (European Court of Human Rights (2022a), p. 29). Tokiu būdu valstybės turi plačią diskrecijos laisvę (angl. *margin of appreciation*) nustatyti, kas yra bendrasis interesas ir pasirinkti šio intereso įgyvendinimo priemones, ypač kai siekiamas bendrasis interesas susijęs su aplinkos apsauga¹⁷. Miškų, pajūrio, biologinių išteklių, gyvūnų nykstančių rūšių, visuomenės sveika-

¹² Pažymėtina, kad vadovaujantis EŽTT jurisprudencija teigtina, kad Pirmojo protokolo 1 str. gina ne pačią licenciją kaip savarankišką nuosavybės objektą, bet ekonominį interesą, kuris atsiranda gavus licenciją.

¹³ Pvz., bylose *Tre Traktörer Aktiebolag prieš Švediją* (1989), *Iatridis prieš Graikiją* (1999).

¹⁴ Šioje byloje EŽTT nurodo, kad Konvencija gina, *inter alia*, sutarčių laisvės principą, kuris yra ekonominės veiklos laisvės komponentas. Plačiau: *Iatridis prieš Graikiją* (1999).

¹⁵ Byloje *Sporrong ir Lönnroth prieš Švediją* (1984) EŽTT, aiškindamas Konvencijoje kodifikuotą nuosavybės teisės garantiją, įvardijo tris galimus nuosavybės teisės intervencijos būdus pagal Pirmojo protokolo 1 straipsnį, t. y. nuosavybės nusavinimas, naudojimosi nuosavybe kontrolė ar neleidimas netrukdomai ja naudoti. Ekonominėi veiklos laisvei šie intervencijos būdai taip pat aktualūs.

¹⁶ Pirmojo protokolo 1 straipsnio lietuviškame tekste teisėtumo sąlyga minima kaip atitinkanti „įstatymo“ sąlygas, o autentiškame angliškame variante minimas terminas „law“, kuris vertintinas kaip autonomišką reikšmę turintis teisės šaltinis ir, kaip pažymėjo EŽTT, apima ne tik įstatymus, bet ir nerašytą teisę (*Sunday Times prieš Didžiąją Britaniją* (1979)), teismų praktiką (*Špaček, s.r.o. prieš Čekijos Respubliką* (1999), *Bežanić ir Baškarađ prieš Kroatiją* (2022)), įstatymų įgyvendinamuosius aktus (*Barthold prieš Vokietiją* (1985)), tarptautines sutartis, *inter alia*, ir Europos Sąjungos teisę.

¹⁷ Žr., pvz., *S.C. Fiercolect Impex S.R.L. prieš Rumuniją* (2016), p. 65.

tos, paveldo apsauga ne kartą EŽTT buvo pripažįstami bendroju interesu, dėl kurio gali būti apribota ekonominė veikla (European Court of Human Rights, 2022b, p. 66). Įdomu pažymėti, kad valstybės diskrecija gali būti net praplėsta, kai, įgyvendinant aplinkos apsaugos politiką ar teritorinio planavimo sprendimus, apribojama Pirmojo protokolo 1 straipsnyje įtvirtinta nuosavybės teisė¹⁸. Be to, bylose dėl nuosavybės naudojimo apribojimo (kaip apibrėžta Pirmojo protokolo 1 straipsnio antroje pastraipoje) Teismas nurodė, kad tokiose srityse kaip aplinka jis gerbs įstatymų leidėjo sprendimą nustatant, kas yra bendrasis interesas, nebent šis sprendimas yra akivaizdžiai nepagrįstas (atsižvelgiant į vykdymo būdo pasirinkimą ir nustatant, ar vykdymo padariniai yra pateisinami siekiant bendrojo intereso)¹⁹. Tokiu būdu valstybėms yra suteikiama gan plati diskrecijos laisvė nustatyti, kas yra bendrasis interesas, o aplinkos apsauga EŽTT praktikoje ne kartą buvo pripažinta tinkamu bendroju interesu, kurio pagrindu teismas leido apriboti verslo laisvę.

Įdomu pažymėti, kad, nors EŽTT pripažįsta aplinkos apsaugą kaip svarbų objektą, dėl kurio gali būti apribota Konvencijos ginama ekonominė laisvė, tačiau pati EŽTK neįtvirtina tiesiogiai aplinkos apsaugos principo ar teisės į švarią ir sveiką aplinką (nors Europos Tarybai ne kartą buvo siūloma papildyti EŽTK papildomu protokolu, skirtu asmens teisei į sveiką ir švarią aplinką)²⁰. Tačiau EŽTT atkreipė dėmesį, kad tarša ir kitos aplinkosauginės problemos gali daryti įtaką kitoms Konvencijoje įtvirtintoms žmogaus teisėms, pavyzdžiui, teisei į gyvybę (2 str.), teisei į teisingą teismą (6 str.), teisei į privatų ir šeimos gyvenimą (8 str.), teisei gauti ir skleisti informaciją (10 str.), todėl valstybės turi pozityvią pareigą saugoti asmenis nuo aplinkosauginių grėsmių (Woerdman ir kt., 2021, p. 268). Atsižvelgiant į tai, Teismas nuo 1960 m.²¹ suformavo gan plačią jurisprudenciją, susijusią su aplinkos apsauga²², kuri mokslinėje literatūroje dažnai įvardijama kaip „žalioji jurisprudencija“ (Heiskanene, 2018 p. 15). Anot EŽTT pirmininko R. Spano, „žaliosios jurisprudencijos“ vystymąsi lėmė du veiksniai: 1) EŽTT sukurtos „gyvojo instrumento“ (angl. *living instrument*) doktrinos²³ pritaikymas aplinkos apsaugos bylose; 2) priimti nauji tarptautinės teisės dokumentai, susiję su aplinkos apsauga²⁴ (Spano, 2020).

EŽTT labai griežtai pabrėžė aplinkos apsaugos svarbą Pirmojo protokolo 1 straipsnio kontekste. Pavyzdžiui, byloje *Hamer prieš Belgiją* (2007), kurioje nagrinėta nelegali statyba miškų ūkio paskirties žemėje, teismas pažymėjo, kad nors jokia Konvencijos nuostata konkrečiai nereglamentuoja aplinkos

¹⁸ Plačiau: *Depalle prieš Prancūziją* (2010), p. 84, 87; *Malfatto ir Mieille prieš Prancūziją* (2016), p. 64; *Barcza ir kt. prieš Vengriją* (2016), p. 46; *O'Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd prieš Airiją* (2018), p. 124; *Bērziņš ir kiti prieš Latviją* (2021), p. 90.

¹⁹ Plačiau: *Plachta ir kiti prieš Lenkiją* (2014), p. 101.

²⁰ Parlamentinė asamblėja teikė net 4 kartus rekomendacijas (1999 m., 2003 m. ir du kartus 2009 m.) Europos Tarybai dėl EŽTK papildomo protokolo, skirto aplinkos apsaugai, priėmimo, žr., pvz.: Recommendation of the Council of Europe's Parliamentary Assembly (1999), "Future action to be taken by the Council of Europe in the field of environment protection"; Recommendation of the Council of Europe's Parliamentary Assembly (2009), "Drafting an additional protocol to the European Convention on Human Rights concerning the right to a healthy environment".

²¹ Pirmoji byla, susijusi su aplinkos apsauga, buvo EŽTT išnagrinėta 1960 m. rugpjūčio 5 d. *Schmidt prieš Vokietijos Federacinę Respubliką* (1960).

²² Analizuojant teisės mokslo šaltinius buvo rasta informacija, kad EŽTT iki 2018 m. išnagrinėjo 270 bylų, susijusių su aplinkos apsauga (Kobylarz, 2018, p. 101). Šios straipsnio autorei atliekant stažuotę EŽTT (2022 m. rugsėjo mėn.) pavyko gauti susistemintą EŽTT bylų neoficialią informaciją, kuri patvirtina, kad iki 2022 m. rugsėjo mėn. EŽTT išnagrinėjo net 360 bylų, susijusių su aplinkos apsauga. Reikia pabrėžti, kad 5 bylos buvo inicijuotos prieš Lietuvą.

²³ „Living instrument doktrina – EŽTT sukurtas ir naudojamas teisminio aiškinimo metodas, kuris skatina EŽTK nuostatas vertinti atsižvelgiant į šių dienų realijas. Ši doktrina pirmą kartą buvo suformuluota byloje *Tyrer prieš Jungtinę Karalystę* (1978), kur buvo įvertintas naujų technologijų poveikis žmogaus teisėms.

²⁴ Pavyzdžiui: Rio deklaracija dėl aplinkos ir plėtros (1992), Orhuso konvencija dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais 1998, įvairūs ES reglamentai ir direktyvos.

apsaugos, šiaandieninėje visuomenėje aplinka tapo itin svarbus turtas, todėl viešosioms valdžioms ji kelia daug rūpesčių. Todėl ekonominiai interesai ir ekonominiai lūkesčiai negali nusverti aplinkos apsaugos reikalavimų, ypač kai balansuojama tarp kolektyvinės teisės į švarią ir sveiką aplinką ir individualios teisės į nuosavybę²⁵. O byloje *Tarim prieš Turkiją* (2010), kurioje buvo nagrinėjamas skundas dėl prašymo leisti statyti turistinį restoraną žemės ūkio paskirties žemėje atmetimo, Teismas aplinkos apsaugą apibūdino kaip „ypač svarbią“ (angl. *extremely important*) vertybę.

Anot teisės doktrinos, beveik trečdalis bylų, kuriose EŽTT pasisakė dėl aplinkos apsaugos, buvo susijusios su nuosavybės teisės apsauga (Kobylarz, 2018, p. 102). Atsižvelgiant į šio straipsnio tikslą, buvo iškeltas klausimas, o kokios ekonominės veiklos buvo dažniausiai nagrinėjamos šiose EŽTT bylose. Autorės atliktas tyrimas²⁶ parodė, kad daugiausia bylų buvo susijusios su statybų ekonomine veikla, pavyzdžiui, valstybės institucijoms atšaukiant ar neišduodant statybų leidimų²⁷, pakeičiant žemės naudojimo paskirtį ir jai prarandant „statybinės žemės statusą“²⁸, priimant sprendimus dėl pastato nugriovimo ūkio subjektui neturint statybos leidimo²⁹, skiriant baudas už statybos darbus, pažeidžiančius teritorijos planavimo teisės aktus³⁰ ir kt. EŽTT analizavo ir kitų ekonominių veiklų apribojimus, pavyzdžiui, valstybės institucijoms neišduodant ar panaikinant licencijas tam tikroms veikloms (durpių gavybos³¹ ir žvyruobės eksploatavimo³² leidimų panaikinimas), skiriant ekonomines sankcijas (už neteisėtą žvejybą³³ ar už metalo laužo įmonės valdymą be leidimo³⁴) ar uždraudžiant ekonomines veiklas (lapių medžioklės³⁵ ar midijų žvejybos³⁶ draudimas).

Atliekant Konvencijos ir ją aiškinančios doktrinos analizę buvo prieita prie išvados, kad ekonominės veiklos apribojimas siekiant aplinkosauginių tikslų pateisinamas, jei nėra akivaizdžiai nepagrįstas. Tokio tipo bylose EŽTT kiekvieną kartą analizavo, ar apribojus ekonominės veiklos laisvę nebuvo uždėta per didelė našta ūkio subjektui ir ar buvo užtikrinta teisinga asmens ekonominių laisvių ir bendrojo intereso reikalavimų pusiausvyra³⁷. Konstatuotina, kad pusiausvyra gali būti pažeista, jei nacionalinis reglamentavimas yra akivaizdžiai nepagrįstas arba už konfiskuotą nuosavybę³⁸ nėra tinkamai kom-

²⁵ Plačiau žr.: *Turgut ir kt. prieš Turkiją* (2008), p. 90; *Köktepe prieš Turkiją* (2008), p. 87, *Temel Conta Sanayi Ve Ticaret A.Ş. prieš Turkiją* (2009), p. 42; *Bil İnşaat Taahhüt Ticaret Limited Şirketi prieš Turkiją* (2013), p. 29; *S.C. Fiercolect Impex S.R.L. prieš Rumuniją* (2016), p. 65.

²⁶ Tyrimo metu vadovaujantis 2022 m. EŽTT jurisprudencijos, skirtos aplinkos apsaugai, vadovu (angl. *Guide to the case-law of the European Court of Human Rights. Environment*) buvo išanalizuotos EŽTT bylos, susijusios su ūkio subjektų ekonomine veikla ir aplinkos apsauga, ir sisteminiu metodu išskirtos šiose bylose dažniausiai minimos ekonominės veiklos.

²⁷ Pvz., *Pine Valley Developments Ltd ir kt. prieš Austriją*, (1991), p. 57 p.; *Kristiana Ltd. prieš Lietuvą*, (2018), p. 104–105.

²⁸ Pvz., *Kapsalis ir kt. prieš Grakiją* (2004).

²⁹ Pvz., *Saliba prieš Maltą* (2005), p. 44; *Ivanova ir Cherkezov prieš Bulgariją* (2016), p. 71.

³⁰ Pvz., *Valico S.r.l. prieš Italiją* (2006).

³¹ Pvz., *Pindstrup Mosebrug A/S prieš Daniją* (2008).

³² Pvz., *Pine Valley Developments Ltd ir kt. prieš Airiją* (1991).

³³ Pvz., *Yaşar prieš Rumuniją* (2019), p. 59.

³⁴ Pvz., *S.C. Fiercolect Impex S.R.L. prieš Rumuniją* (2016), p. 60.

³⁵ Pvz., *Friend ir kt. prieš D. Britaniją* (2009), p. 56–57.

³⁶ Pvz., *O’Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd prieš Airiją* (2018).

³⁷ EŽTT bylų pavyzdžiai, kur pasisakoma dėl šių vertybių pusiausvyros: *Hamer prieš Belgiją*, (2007), p. 78; *Turgut ir kiti prieš Turkiją* (2008), p. 91; *Köktepe prieš Turkiją* (2008), p. 91–92; *Consorts Richet ir Le Ber prieš Prancūziją* (2010), p. 115 ir 124; *Gavrilova ir kt. prieš Rusiją* (2021), p. 74 ir 87.

³⁸ Teisės doktrinoje randama nuomonių, kad ekonominės veiklos laisvės uždraudimas (teisės naudotis nuosavybe ir laisvės užsiimti verslu atėmimo atvejais) prilyginamas turto konfiskavimui ir už tai turi būti kompensuojama. Plačiau: Vasarienė, Jakulevičienė, 2021, p. 25.

pensojama³⁹, ar jei valstybė taiko apribojimus ūkio subjektui siekdama apsaugoti aplinką, tačiau pati nesiima jokių kitų būtinų veiksmų šiam tikslui pasiekti. Pavyzdžiui, byloje *Z.A.N.T.E. – Marathonisi A.E. prieš Graikiją* (2007) buvo konstatuota, kad ūkio subjekto ekonominė veikla buvo apribota uždraudžiant statyti turizmo objektus Zakintos saloje siekiant apsaugoti vietas, kuriose vėžliai deda kiaušinius. Tačiau valdžios institucijos toleravo kitą turizmo veiklą šioje saloje, dėl kurios vėžlių egzistencija tapo ypač sunki (į mažą salą kasdien užplūsdavo turistų, dėl kurių buvo pažeistas paplūdimys, kur perėdavo saugomi vėžliai). Teismas nustatė, kad buvo pažeista teisinga bendrojo intereso ir privačių interesų reguliuojant nuosavybės naudojimą pusiausvyra. Sprendime buvo nurodoma, kad valstybė, siekdama užtikrinti veiksmingą aplinkos apsaugą, nustatė ūkio subjektui plačius privačios nuosavybės naudojimo apribojimus, tačiau toleravo kitų asmenų veiklą, kuri galimai galėjo pakenkti siekiamam viešajam interesui. Atsižvelgdamas į tai, Teismas konstatavo, kad buvo pažeista ūkio subjekto ekonominių laisvių ir bendrojo intereso pusiausvyra.

Plati EŽTT praktika rodo, kad ne tik aplinkosaugininkai gali siekti švarios ir stabilios aplinkos, šie klausimai yra svarbūs ir ūkio subjektams. Todėl, pažeidus verslininkų aplinkosauginius interesus, kurie susiję su efektyviu verslo vystymu, jie taip pat gali ginti savo pažeistas teises dėl aplinkos pablogėjimo, kurias lėmė industrinės avarijos, stichinės nelaimės ar kita gamtos sukelta žala, padaryta jų ekonominei veiklai. Šiais atvejais valstybė gali būti pripažinta atsakinga, jei žala atsirado dėl valstybės pozityvios pareigos ginti nuosavybės teisę nevykdymo ir (ar) dėl netinkamos valdžios institucijų veiklos (European Court of Human Rights, 2022b, p. 66).

Galima išskirti dviejų tipų ūkio subjektų turto sunaikinimo, sugadinimo ar vertės praradimo atvejus: 1) dėl pramoninių avarių; 2) dėl gamtos stichinių nelaimių. Pirmuoju atveju pripažįstama žmogaus įtaka dėl žalos ūkinei veiklai, tai sukėlė, *inter alia*, žalą ir aplinkai. Šiuo atveju valstybei atsakomybė atsiranda tiesiogiai (kai pramoninę avarią sukėlė viešasis subjektas ar valstybei priklausanti įmonė⁴⁰) arba netiesiogiai (kai valstybė nereglementavo ar tinkamai nereglementavo ūkio subjektų ekonominės veiklos⁴¹ ar praktiškai nesiėmė visų būtinų veiksmų prevenciškai išvengti pavojaus aplinkai ir tokiu būdu neįgyvendino pozityvios pareigos saugoti ekonomines teises pagal EŽTK Pirmojo protokolo 1 straipsnį⁴²). Pavyzdžiui, paskutiniame dešimtmetyje EŽTT nagrinėjo nemažai bylų, kai buvo skundžiamasi, kad dėl liberalaus reglamentavimo leidus prie pareiškėjų sklypų statyti oro uostus ar vėjo jėgaines buvo padaryta akustinės taršos žala ekonominei veiklai (pvz., kaimo turizmui, gyvulininkystei, bitininkystei). Tačiau Teismas iki šiol nenustatė šiose bylose pažeidimo, nes nė vienas pareiškėjas nepateikė turto vertės sumažėjimo ar žalingo ekonominio poveikio jų ūkinei veiklai įrodymų⁴³.

³⁹ Pavyzdžiui, byloje *Bistrovic prieš Kroatiją* (2007) buvo nagrinėjama situacija, kai buvo nusavinta ūkininkams priklausanti žemės sklypo dalis siekiant tiesti greitkelį. Apskaičiuojant kompensaciją už nusavintą turtą nebuvo atsižvelgta, kad likusios sklypo dalies vertė sumažės, nes būsimas greitkelis drieksis už dviejų metrų ir pareiškėjai negalės toliau vystyti žemės ūkio veiklos. Šioje byloje Teismas konstatavo, kad, nenustačius visų svarbių veiksnių kompensacijai už ūkininkų nusavintą turtą apskaičiuoti ir nesumokėjus kompensacijos už likusios turto vertės sumažėjimą, valstybės valdžios institucijos nesugebėjo rasti teisingos konkuruojančių interesų pusiausvyros.

⁴⁰ Pvz., byloje *Dimitar Jordanov prie Bulgariją* (2018) EŽTT pripažino pareiškėjo pažeistas nuosavybės teises, kai dėl valstybės valdomos įmonės veiklos vykdant anglies kasyklos eksploataciją ir naudojant sprogmenis, buvo apgadintas pareiškėjo nekilnojamasis turtas ir šis turtas prarado buvusią malonią aplinką.

⁴¹ Pavyzdžiui, byloje *Zapletal prieš Čekijos Respubliką* (2010), kurioje analizuota metalo plokščių suspaudimo gamyklos skleidžiama triukšmo tarša, EŽTT pabrėžė valstybės pareigą reglamentuoti privačių ūkio subjektų ekonominę veiklą siekiant apsaugoti aplinką.

⁴² Pvz., Didžiosios kolegijos nagrinėtoje byloje *Öneryıldız prieš Turkiją* (2004) dėl pramoninės aplinkos katastrofos, Teismas nusprendė, kad valstybės pareigūnai ir valdžios institucijos nepadarė visko, ką galėjo, kad apsaugotų pareiškėjo turtinius interesus.

⁴³ Pvz.: *Flamenbaum ir kt. prieš Prancūziją* (2012); *Plachta ir kt. prieš Lenkiją* (2014), *Vecbaštika ir kt. prieš Latviją* (2019).

Tačiau tais atvejais, kai turtas sugadinamas, sunaikinamas ar sumažėja turto vertė dėl stichinių ar kitų ekologinių nelaimių, kurių atsiradimą nepaveikė žmogaus veikla, valstybės atsakomybė negali būti sutapatinama su pirmiau aptartu atveju. Byloje *Boudayeva ir kiti prieš Rusiją* (2008), kurioje buvo nagrinėjama situacija, kai purvo nuošliaužos palaidojo miesto teritoriją ir apgadino namus, Teismas nurodė, kad negalima kaltinti valstybės neveikimu dėl stichinės nelaimės, kurios nelemė ir nekontroliavo žmogus. Atitinkamai, valstybės pareigos, susijusios su turto apsauga nuo pavojingų oro sąlygų, nėra tokios plačios kaip pareigos esant katastrofoms, kurias lėmė pavojinga žmogaus veikla. Įvykus stichinei nelaimei valdžios institucijos turi plačią diskrecijos laisvę taikyti įvairias priemones, susijusias su nuosavybės apsauga. Be to, Pirmojo protokolo 1 straipsnyje įtvirtinta valstybės pareiga saugoti nuosavybės teisę nesuteikia stichinių nelaimių metu asmeniui teisės reikalauti iš valstybės kompensacijos dėl turto sunaikinimo ar vertės sumažėjimo (European Court of Human Rights, 2022b, p. 73–74). Byloje *Hadzhyska prieš Bulgariją* (2012), kurioje nagrinėta dėl smarkių liūčių padaryta žala pareiškėjo turtui, teismas nurodė, kad Pirmojo protokolo 1 straipsnis neįpareigoja valstybės institucijų imtis prevencinių priemonių privačiam turtui apsaugoti visose situacijose, kai kyla potvynis ar stichinė nelaimė, o valdžios institucijoms šiais atvejais negali būti uždėta neįmanoma ar neproporcinga našta.

Taigi, apibendrinant teigtina, kad EŽTT savo veikloje atliepia žaliosios ekonomikos principus ir siekia rasti ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos interesų pusiausvyrą. Teismas pripažįstą plačią valstybių diskreciją, kaip ir koku mastu bei kokiomis priemonėmis gali būti apribota ekonominės veiklos laisvė siekiant apsaugoti aplinką, tačiau EŽTT nepateisina tokių atvejų, kai nėra užtikrinama tinkama ūkio subjektų ekonominių laisvių ir bendrojo interesų reikalavimų pusiausvyrą. Be to, EŽTT gina ūkio subjektų teises, jei pramoninių avarijų metu dėl valstybės pozityvios pareigos ginti nuosavybės apsaugą nevykdymo ir (ar) dėl netinkamos valdžios institucijų veiklos atsiranda žala vykdomai ekonominei veiklai.

3. Laisvės užsiimti verslu ir aplinkos apsaugos principo santykis pagal Chartiją ir ESTT

Ekonominės veiklos laisvė ES teisėje iki Chartijos įsigaliojimo nebuvo eksplacitiškai įtvirtinta pirminėje ES teisėje, tačiau dėl gausios ESTT jurisprudencijos buvo analizuojama ir pripažinta Europos Bendrijos teisė bendruoju principu, kuris apėmė gana platų ekonominių laisvių spektrą. Šiuo laikotarpiu ekonominės veiklos laisvės pažeidimai dažniausiai buvo ESTT nagrinėti kartu su nuosavybės teisės pažeidimais⁴⁴. Gausi teismo doktrina šios laisvės atžvilgiu skatino įtvirtinti ją pirminėje ES teisėje, tokiu būdu garantuojant jos apsaugą nuo nepagrįstos ES institucijų ir valstybių narių intervencijos⁴⁵. Ilgainiui buvo išreikšta pozicija, kad Chartijoje turi būti sutvirtintos ypatingą reikšmę rinkos ekonomikai turinčios vidaus rinkos įsisteigimo ir paslaugų teikimo laisvių garantijos (Meyer, 2006). Todėl Chartijoje buvo sukurtas asmens ekonominių laisvių pagrindas (vok. *das zentrale Wirtschaftsgrundrecht*), kurį sudaro trys Chartijoje įtvirtintos teisės ir laisvės: laisvė pasirinkti profesiją ir teisė dirbti (15 str.), laisvė užsiimti verslu (16 str.) ir teisė į nuosavybę (17 str.)⁴⁶. Tokiu būdu ekonominės veiklos laisvė,

⁴⁴ Tai geriausiai iliustruoja *Liselotte Hauer prieš Land Rheinland* (1979) byla, kurioje ESTT pirmiausia išnagrinėjo, ar įvestas apribojimas steigti naujas vynines neprieštarauja nuosavybės teisei, o vėliau ir ūkinės veiklos laisvei.

⁴⁵ Vadovaujantis 2007 m. Chartijos išaiškinimais, ekonominės veiklos laisvei inkorporuoti į Chartiją didelę įtaką padarė tokios bylos: *Nold prieš Komisiją*, *Spa Eridania*, *Ispanija prieš Komisiją*. Tačiau ši laisvė ne iš karto buvo įtraukta į pirminį Chartijos projekto tekstą. Pažymėtina, kad iš pradžių daugelis Konvento narių pasisakė prieš ekonominių ir socialinių laisvių įtraukimą į Chartiją. Plačiau: Juškevičiūtė-Vilienė, 2017, p. 314–317; Bernsdorff, 2019, p. 4–6.

⁴⁶ Šio ekonominių laisvių pagrindo tikslas, anot M. Ruffert ir C. Callies, yra laimės siekimo (angl. *pursuit of happiness*) iš ekonominių santykių užtikrinimas (toks tikslas glaudžiai susijęs su siektais ES ekonominės konstitucijos principais). Plačiau: Ruffert, Callies, 2011, p. 112.

įvardyta kaip „laisvė užsiimti verslu“ (angl. *the freedom to conduct a business*)⁴⁷, buvo inkorporuota į ES pirminę teisę (Chartijos 16 str.) ir tapo privaloma Sąjungos institucijoms, įstaigoms ir organams bei valstybės narėms tais atvejais, kai šios įgyvendina Sąjungos teisę, bei tapo ūkio subjektų juridiniu garantu nuo nepagrįstos ES institucijų bei valstybių narių intervencijos į rinkos ekonominius santykius. Anot generalinio advokato C. Villanon, Chartijos 16 straipsnyje apribojami ES veiksmai jai atliekant teisėkūros ar vykdomąsias funkcijas ir valstybių narių veiksmai joms įgyvendinant ES teisę (GA C. Villanon išvada, 2013), o X. Groussot ir kt. akcentuoja, kad šis straipsnis yra galinga priemonė ginčijant Sąjungos ir valstybių narių priemones, turinčias įtakos šiai laisvei (Groussot ir kt., 2017, p. 326).

Iki Chartijos įsigaliojimo priimta ESTT doktrina, formavusi ūkio subjekto veiklos laisvės sampratą ir ribas, liko aktuali aiškinant Chartijoje įtvirtintą „laisvė užsiimti verslu“⁴⁸. Todėl susisteminius ESTT jurisprudenciją (iki ir po Chartijos įsigaliojimo), laisvė užsiimti verslu reiškia: laisvę pradėti, vykdyti ir baigti ūkinę veiklą, veiklos planavimo laisvę, verslo pasirinkimo būdą ir vykdymo metodą (*Komisija prieš Vokietiją*, 1986), sutarčių sudarymo laisvę bei laisvę pasirinkti sutarties šalį (*Jean Neu ir kt. prieš Secrétaire d'Etat à l'Agriculture et à la Viticulture* (1991)), laisvę nustatyti kainą (*Sky Österreich GmbH prieš Österreichischer Rundfunk* (2013)) bei keisti sutarties turinį (*Ispanijos Karalystė prieš Komisiją* (1999)), konkurencijos laisvę ir kita. Šiuo atveju „ir kita“ akivaizdžiai rodo, kad iš esmės pateikti baigtinį šios laisvės sąrašą nėra įmanoma.

Anot Chartijos taikymo ypatumus analizuojančios ES pagrindinių teisių agentūros (toliau ir – FRA), ESTT ir teisės doktrina vieningai nurodo, kad laisvės į verslą saugomas objektas yra verslas (angl. *business*), t. y. ūkinė ir komercinė įmonių veikla, kiekviena teisėta pelno siekianti veikla, kurią įgyvendina vienas ar keli asmenys. Ši laisvė apima visą tokios veiklos „gyvavimo ciklą“ nuo pat verslo sukūrimo iki įmonės⁴⁹ nemokumo arba verslo uždarymo (FRA, *Freedom to conduct a business...*, 2015, p. 9). N. Bernsdorff nurodo, kad analizuojama laisvė turi būti aiškinama pirmiausia kaip ūkio subjekto verslo apsaugos garantas bei viešųjų institucijų pareiga saugoti ekonominę veiklą nuo intervencijos (Bernsdorff, 2019, p. 10).

Anot I. Jarukaičio, vien Chartijos 16 straipsnio tekstas nurodo, kad laisvė užsiimti verslu nėra absoliuti ir turi būti vertinama atsižvelgiant į jos socialinę funkciją (Jarukaitis, 2022, p. 47). Šiai laisvei gali būti taikomos įvairios viešosios valdžios priemonės, kuriomis dėl bendrojo intereso gali būti ribojamas ekonominės veiklos vykdymas⁵⁰. Kaip nurodo daugelis teisės mokslininkų (pvz., Knecht, 2005, p. 205; Schwier, 2008, p. 213), Chartijos kūrėjai nusprendė, kad nustatant ekonominės veiklos laisvės ribas bus laikomasi „horizontalių ribų“ (vok. *horizontale Schrankenregelung*)⁵¹ nustatymo mechanizmo, kuris taikomas bendrai visoms Chartijoje minimoms pagrindinėms teisėms ir laisvėms ir yra įtvirtintas šio teisės akto 52 straipsnyje⁵² bei orientuojasi į aktualią ESTT praktiką. Taigi vadovaujantis Chartijos

⁴⁷ Chartijos 16 str. skelbiama:

„Laisvė užsiimti verslu pripažįstama pagal Sąjungos teisę ir nacionalinius teisės aktus bei praktiką.“

⁴⁸ Vadovaujantis 2007 m. Chartijos išaiškinimais, Chartijos 16 str. įtvirtinta laisvė grindžiama sukaupta kelių dešimtmečių ESTT teismine praktika, kurioje pripažįstama laisvė vykdyti ūkinę ar komercinę veiklą bei laisvė sudaryti sutartis, ir SESV 119 str. 1 ir 3 d. nustatyta laisva konkurencija (Su Pagrindinių teisių chartija susiję išaiškinimai, 2007). Teisės doktrina pažymima, kad verslo laisvės samprata ir jos ribos dažnai ESTT apibrėžiamos vadovaujantis suformuota EŽTT nuosavybės teisės gynimo doktrina (Vasarienė, Jakulevičienė, 2021, p. 20).

⁴⁹ „Įmonė“ suprantama kaip ir ūkio subjektas pagal Sutarties dėl SESV 101 str., t. y. vienetas nepriklausomai nuo teisinės formos ir finansavimo būdo, kuris užsiima ūkine veikla, teikdamas rinkai paslaugas ar prekes.

⁵⁰ Pvz., *Sky Österreich GmbH prieš Österreichischer Rundfunk* (2013), p. 46.

⁵¹ Tai reiškia, kad Chartijos saugomos vertybės yra branginamos vienodai, tačiau kiekvienoje konkrečioje situacijoje įvertinama jų reikšmė visuomenėje.

⁵² Chartijos 52 str. 1 d. nustatyta: „Bet koks šios Chartijos pripažintų teisių ir laisvių įgyvendinimo apribojimas turi būti numatytas įstatymo ir nekeisti šių teisių ir laisvių esmės. Remiantis proporcingumo principu, apribojimai galimi tik tuo atveju, kai jie būtini ir tikrai atitinka Sąjungos pripažintus bendrus interesus arba reikalingi kitų teisėms ir laisvėms apsaugoti.“

tekstu ir ESTT jurisprudencija intervencija į verslo laisvę pateisinama: 1) kai šios laisvės apribojimas nustatytas įstatymu⁵³ ir tai nekeičia teisių ir laisvių esmės⁵⁴; 2) ribojimas atitinka bendrus interesus; 3) neprieštarauja proporcingumo principui⁵⁵. Taigi ESTT aiškiai įtvirtinta, kad galima nustatyti apribojimus verslo laisvei, ypač bendros rinkos organizavimo formos srityje, su sąlyga, kad tie apribojimai faktiškai atitinka Bendrijos siekiamus bendrų interesų tikslus ir siekiamo tikslo požiūriu nėra neproporcingu ar nepagrįstu įsikišimu, sumenkinančiu pačių tų teisių esmę (Juškevičiūtė-Vilienė, 2017, p. 332).

Anot teisės doktrinos, ESTT (kaip ir EŽTT) suteikia plačią (kartais per plačią⁵⁶) diskrecijos laisvę Sąjungos bei valstybių narių institucijoms, kai jos įgyvendina Sąjungos teisę, nustatant, kurie interesai gali būti pripažinti ES bendraisiais interesais ir kurių pagrindu leidžiama taikyti įvairias viešosios valdžios priemones ekonominėje veikloje, nebent tokia intervencija būtų akivaizdžiai nepagrįsta arba uždedama per didelė našta ūkio subjektui (Vasarienė, Jakulevičienė, 2021, p. 24). Tačiau tokiai nuomonei nepritaria ESTT teisėjas I. Jarukaitis savo atliktame paskutiniame tyrime nuroydamas, kad „Teismas savo praktikoje pripažįsta, jog Chartijos 16 straipsniu garantuojama laisvė užsiimti verslu gali būti ribojama priimant įvairias reguliavimo priemones, bet jo formuojamoje praktikoje rečiau atvirai kalbama apie plačią valstybių nuožiūros laisvę ieškant Chartijos 16 straipsnio ir kitų jos ginamų vertybių pusiausvyros“ (Jarukaitis, 2022, p. 48). Tokia pozicija sveikintina, nes praktiniu požiūriu plati ES bendrojo intereso interpretacija gali nulemti, kad Chartijoje įtvirtintos ekonominės laisvės apsauga bus „grynai instrumentinė“ ir netaps *de facto* ES saugoma teisine vertybe (Peers, *et al.*, 2014, p. 1478). Atsakant į klausimą, kas yra „Sąjungos pripažinti bendri interesai“, galima paminėti tokius ESTT įvardytus „teisėtus visuomenės interesus“, kurių pagrindu buvo apribota ekonominės veiklos laisvė: žmonių sveikata, vartotojų ir darbuotojų interesai, aplinkos apsauga, EB fondų lėšų naudojimo skaidrumas, vidaus rinkos sukūrimas, bendra agrarinė politika, valstybių narių įsipareigojimai ES ir kt. (Jarass, 2021, p. 23)⁵⁷.

⁵³ Vadovaujantis Chartijos 52 str. 1 d. verslo laisvės apribojimas turi būti „numatytas įstatymo“ (angl. *provided for by law*). Šiuo atveju reikia atsižvelgti į Chartijos 51 str. 1 d., kur minima tiek valstybės narių nacionalinė, tiek ir ES teisė. Todėl teigtina, kad Chartijos 16 str. įtvirtintos laisvės į verslą apribojimo formalioji ribojimo sąlyga apima ganėtinai platų nacionalinių ir ES teisės aktų spektrą, taip pat teismų precedentus ir net valstybių narių privačiame sektoriuje susiklosčiusią praktiką (Jarass, 2021, 20 p.). Anot ESTT, teisės aktas, kuriuo ribojama ekonominė laisvė, turi būti aiškus, prieinamas ir šio teisės akto adresatas turi numatyti aplinkybes, kurių atsirastis taikant šį įstatymą (pvz., sprendimas byloje *Scarlet Extended SA prieš Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM)*). Be to, teisės aktai turi atitikti teisinio saugumo principą, „pagal kurį reikalaujama, kad teisės aktai, privatiems asmenims sukeltantys nepalankių pasekmių, būtų aiškūs, tikslūs, o teisės subjektai galėtų numatyti jų taikymą“ (*Stadt Papenburg* (2010)). Plačiau apie formaliąją verslo laisvės ribojimo sąlygą: Juškevičiūtė-Vilienė, 2017, p. 333.

⁵⁴ Ši ribojimo sąlyga kildinama iš valstybių narių konstitucinių tradicijų bei iš ESTT jurisprudencijos. Pirmą kartą šią ribojimo sąlygą ESTT paminėjo byloje *Nold prieš Komisiją* jau 1974 m., nuroydamas, kad „teisių esmė negali būti pažeista“. O 1991 m. byloje *SFA Srl prieš Amministrazione delle finanze dello Stato* Teismas paminėjo, kad „ekonominė santykių dalyvių teisė laisvai įgyvendinti ūkinę veiklą negali būti besąlygiškai apribota pažeidžiant šios laisvės esmę“. Tačiau rasime nemažai kritikos ESTT atžvilgiu, nes Teismas nėra išaiškinęs sąvokos „teisių ir laisvių esmė“. Kaip teigia P. Hubert, reikalaujant, kad ekonominės veiklos laisvės apribojimas nepažeistų pačios laisvės esmės, tačiau neįvardijant, kas yra ta esmė, sukuriama fikcinė šios laisvės apsauga – „tuščia formulė“ (vok. *Leerformel*) (plačiau: Hubert, 2006, p. 106.).

⁵⁵ Proporciningumo reikalavimas reiškia, kad priimtos priemonės neviršytų to, kas yra tinkama ir būtina norint pasiekti tikslus, kurių teisėtai siekiama atitinkamais teisės aktais. Plačiau: Gill-Pedro, 2017, p. 123.

⁵⁶ Pavyzdžiui, buvęs Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo teisėjas S. Biernat pažymi, kad dažniausiai byloje, susijusiose su agrarinės politikos sprendimais, ESTT nevertino (net atsisirbojo) ir nenagrinėjo reguliavimo tikslų ar sąlygų (t. y. ar ribojimas atitiko viešąjį interesą), tačiau konstatavo, kad šiuos santykius turi spręsti EB politiniai organai, kurie turi plačią diskreciją savarankiškai nustatyti, kas yra EB interesas be teisminės kontrolės (Biernat, Wasilewski, 2000, p. 204). O jam antrindamas Vokietijos Federacijos Konstitucinio Teismo teisėjas P. M. Hubert kritiškai nurodė, kad ESTT „tinka bet koks EB interesas, ne tik „svarbus“ (Hubert, 1996, p. 103).

⁵⁷ Ukrainos karo akivaizdoje manytina, kad ESS 3 str. įtvirtintos tokios vertybės, kaip antai taika, tautų gerovė, tvari vidaus rinka, teisingumas, taip pat priskirtinos prie ES bendrųjų interesų.

Taigi taikoma intervencija į ekonominės veiklos laisvę turi turėti ne tik teisėtą tikslą, atitikti Bendrijos interesą, tačiau turi būti taikomas proporcingumo principas. Turi būti užtikrintas „teisingos pusiausvyros / balanso testas“ (angl. *fair balance test*), t. y. bendrųjų visuomenės interesų reikalavimų ir asmens pagrindinių teisių apsaugos reikalavimų pusiausvyra. Jei atitinkamam subjektui buvo uždėta „individuali – perteklinė našta“ (angl. *individual and excessive burden*), šis testas parodys, kad pusiausvyros nerasta ir verslo ribojimai pertekliniai⁵⁸. Todėl šiose situacijose, kuriose ieškoma skirtingų Chartijos ginamų vertybių pusiausvyros, jos yra balansuojamos horizontaliai, įvertinant jų svorį konkrečiame kontekste. Toks horizontalus balansavimas taip pat susijęs su tendencija palikti mažiau nuožiūros valstybėms narėms⁵⁹. Be to, anot teisės doktrinos, kuo siekiamo tikslo svarba visuomenėje yra didesnė, tuo didesnė našta yra pateisinama paveiktų pagrindinių teisių turėtojui (Wollenschläger, 2015, p. 285).

Vadovaujantis ESTT sukaupta praktika, ieškant „protingos pusiausvyros“ reikia atsižvelgti į tokius aspektus: 1) kokio teisėto tikslo yra siekiama apribojant ekonominės veiklos laisvę, 2) ar minėtas tikslas neviršija to, ką būtina pasiekti turinio ir laiko atžvilgiu, 3) jei galima rinktis iš kelių taikomų priemonių, ar institucijos pasirinko mažiausiai ribojančią priemonę⁶⁰, 4) ar ūkio subjektui buvo suteiktos kokios nors alternatyvos, iš kurių jis gali pasirinkti, nors tai ir būtų susiję su didesniais kaštais⁶¹, 5) ar apribojimai buvo laikini⁶², 6) ar įvedant naujus mokesčius verslui yra suteikiama galimybė atidėti šių mokesčių mokėjimą⁶³, 7) ar visiškai apribojus ekonominę veiklą ūkio subjektams buvo suteikta kompensacija⁶⁴.

Priešingai nei EŽTK, aplinkos apsauga tiesiogiai įtvirtinta Chartijos 37 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad aukštas aplinkosaugos lygis ir aplinkos kokybės gerinimas turi būti integruotas į Sąjungos politiką ir užtikrintas pagal tvaraus vystymosi principus⁶⁵. Vadovaujantis Chartijos išaiškinimais 37 straipsnyje įtvirtintas aplinkos apsaugos principas grindžiamas ESS 3 straipsnio 3 dalimi⁶⁶ ir SESV 11⁶⁷ straipsniu ir 191⁶⁸ straipsniu bei kai kurių nacionalinių konstitucijų nuostatomis (su Pagrindinių teisių chartija susiję išaiškinimai, 2007). Aplinkos apsaugos įtraukimas į paminėtus pirminės ES teisės šaltinius įrodo, kad ji turi ypač svarbią reikšmę ES ir įtvirtinama Chartijos 37 straipsnyje kaip teisės

⁵⁸ Plačiau: Vasarienė, Jakulevičienė, 2021, p. 24–25.

⁵⁹ Plačiau: Jarukaitis, 2022, p. 51.

⁶⁰ Pavyzdžiui, gamybos kvotos sumažinimas užkrauna didesnę naštą ūkio subjektui nei mokesčio įvedimas gamybai, be to, žiūrint iš artimos ateities gamybos sumažinimas reiškia ir rinkos dalies praradimą (*Zuckerfabrik Süderdithmarschen AG prieš Hauptzollamt Itzehoe* ir *Zuckerfabrik Soest GmbH prieš Hauptzollamt Paderborn* (1991); *Lidl GmbH & Co. KG prieš Freistaat Sachsen* (2016).

⁶¹ Pvz., *Pfizer Animal Health SA prieš Europos Sąjungos Tarybą* (2002), p. 459.

⁶² *Ibid.*, p. 460.

⁶³ *Safety Hi-Tech Srl prieš S. & T. Srl* (1998), p. 74.

⁶⁴ *FLAMM ir kt. prieš Europos Sąjungos Tarybą ir Europos Bendrijų Komisiją* (2008), p. 184.

⁶⁵ 37 str. yra įtrauktas į Chartijos IV antraštinę dalį „Solidarumas“, kurią sudaro 12 straipsnių, jie apima įvairias visuomeninio gyvenimo sritis – *inter alia*, sveikatos apsaugą (35 str.), vartotojų apsaugą (38 str.), darbo sąlygas (31 str.). Anot teisės doktrinos, dažnai šios nuostatos turi nevienodą teisinį pobūdį – kai kurios iš jų yra grynai politinės deklaracijos. Plačiau: Žaltauskaitė-Žalimienė ir kt., 2019, p. 322).

⁶⁶ ESS 3 str. 3 d. nustatyta: „Sąjunga sukuria vidaus rinką. Ji siekia Europos, kurioje vystymasis būtų tvarus, pagrįstas subalansuotu ekonomikos augimu ir stabiliomis kainomis, didelio konkurencingumo socialine rinkos ekonomika, kuria siekiama visiško užimtumo ir socialinės pažangos, bei aukšto lygio aplinkos apsauga ir aplinkos kokybės gerinimu. Ji skatina mokslo ir technikos pažangą“.

⁶⁷ SESV 11 str. nustatyta: „Nustatant ir įgyvendinant Sąjungos politikos ir veiklos kryptis, ypač siekiant skatinti tvarią plėtrą, turi būti atsižvelgiama į aplinkos apsaugos reikalavimus.“

⁶⁸ SESV 191 str. 1 d. nustatyta: 1. Sąjungos aplinkos politika padeda siekti šių tikslų: išlaikyti, saugoti ir gerinti aplinkos kokybę; saugoti žmonių sveikatą; apdairiai ir racionaliai naudoti gamtos išteklius; remti tarptautinio lygio priemonės, skirtas regioninėms ar pasaulinėms aplinkos problemoms spręsti, visų pirma kovai su klimato kaita.“

principas Chartijos 52 straipsnio 5 dalies kontekste⁶⁹, bet ne kaip žmogaus teisė į sveiką ir švarią aplinką⁷⁰. Pavzdžiui, byloje *PAV ir kt. prieš EK* (2016) nustatyta, kad Chartijos 37 straipsnyje „įtvirtinamas tik principas dėl bendros Sąjungos pareigos pasiekti savo politikos kryptimis siekiamus tikslus, bet ne teisė pateikti Sąjungos teismams ieškinius, susijusius su aplinkos apsauga“. Tokia ESTT pozicija reiškia, kad Chartijos 37 straipsnyje įtvirtintas aplinkos apsaugos principas pirmiausiai yra svarbus Sąjungos institucijoms, įstaigoms ir organams bei valstybėms narėms, kai šios įgyvendina Sąjungos teisę (Chartijos 51 str. 1 d.). Šis principas svarbus tiek nustatant, tiek ir įgyvendinant ES politikos ir veiklos kryptis, o ES ir valstybės narės yra įsipareigojusios taikyti šį principą įgyvendindamos įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę valdžią bei aiškindamos atitinkamai antrinę ES teisę ir nacionalinę teisę (Jarass, 2021, p. 2–4). Privatiems asmenims (*inter alia*, ir ūkio subjektams) tiesioginių pareigų iš Chartijos 37 straipsnio neatsiranda, tačiau jiems gali kilti pareigų iš kitų teisės aktų, kurie buvo priimti siekiant įgyvendinti aplinkos apsaugos principą. Minėta, kad šis principas nesuteikia privatiems asmenims teisės pateikti ieškinių, susijusių su aplinkos apsauga. Būtent šios teisės nebuvimas daro įtaką tam, kad ESTT doktrina aiškinant Chartijos 37 straipsnį nėra gausi. Tai įrodo FRA pateikta informacija, kurioje nurodoma tik 4 ESTT bylos, kuriose buvo tiesiogiai pasisakoma dėl Chartijos 37 straipsnio. (FRA. Aplinkos apsauga...). Daugiau aplinkosauginių bylų randama, kai ESTT aiškina ESS 3 straipsnio 3 d. ir SESV 11 ir 191 straipsnių nuostatas.

Aplinkosaugos principas yra konkretinamas Sąjungos teisės ar nacionalinės teisės nuostatomis, siekiant „atskleisti visą jo veiksmingumą“⁷¹. Aplinkos sąvoka apima orą, dirvožemį ir vandenį, augalus ir gyvūnus⁷², taip pat žmones ir žmonių sukurtą natūralią aplinką (Jarass, 2011, p. 563). Chartijoje yra skelbiama ne tik pati aplinkos apsauga kaip tikslas, bet ir būtinybė užtikrinti aukštą apsaugos lygį⁷³, t. y. nustatytas įpareigojimas institucijoms imtis tam tikrų aktyvių veiksmų, prirėikus taikyti priemones. Anot teisės doktrinos, Chartijos 37 straipsnyje reikalaujama iš ES ir valstybės narių ne tik palaikyti aplinkos kokybę, bet ir ją pagerinti, jei ji buvo pablogėjusi, o prarastą aplinkos kokybę – atkurti (Frenz, 2012, 4334 p.). Chartijos 37 straipsnyje (taip pat SESV 11 str.) nurodoma, kad aplinkos apsauga turi būti pagrįsta darnios plėtos principu, kuris turi būti suderinamas su ekonominiais ir socialiniais interesais (Schwerdtfeger, 2019, 26 p.). Taigi yra netiesioginė nuoroda į žaliosios ekonomikos koncepciją.

Vadovaujantis Chartijos 52 straipsnio 2 dalimi aplinkos apsaugos principas turi būti įgyvendinamas „nustatytomis sąlygomis ir neperžengiant nustatytų ribų“ (Nowak, 2020, p. 1525). Pažeidimas fiksuojamas, jeigu įpareigotoji šalis (ES ar valstybės narių institucijos ir organizacijos) trukdo užtikrinti aukštą ir tvarią aplinkos apsaugą (pvz., neatsižvelgiama į aplinkos apsaugą priimant sprendimus kitose teisės srityse) arba jos priemonės yra akivaizdžiai perteklinės. Įgyvendinant Chartijos 37 straipsnį svarbu atsižvelgti į horizontalią išlygą (vok. *Querschnittsklausel*), nustatytą, *inter alia*, ir SESV 11 straipsnyje,

⁶⁹ Principo sąvoka aiškinama vadovaujantis Chartijos 52 str. 5 d.: „Principus apibrėžiančios šios Chartijos nuostatos gali būti įgyvendinamos Sąjungos institucijų, įstaigų ir organų priimtais įstatymo galią turinčiais aktais ir vykdomaisiais aktais bei valstybių narių teisės aktais, kuriuos jos pagal savo įgaliojimus priima įgyvendindamos Sąjungos teisę. Teismo proceso metu jomis galima remtis tik aiškinant tokius aktus ir priimant sprendimą dėl jų teisėtumo.“

⁷⁰ Anot R. Ragulskytės-Markovienės, svarstant Chartijos projektą buvo diskutuojama, ar nereiktų joje įtvirtinti žmogaus teisės į švarią aplinką. To nebuvo padaryta ir lig šiol yra laikoma Chartijos trūkumu (Ragulskytė-Markovienė, 2011, p. 27).

⁷¹ Pvz., žr., *Wolfgang Glatzel prieš Freistaat Bayern* (2013).

⁷² Gyvūnų apsauga įtraukiama tik tiek, kiek tai susiję su laukiniais gyvūnais, o naminių gyvūnelių apsauga nepatenka į 37 str.

⁷³ Aukštas apsaugos lygis yra suprantamas pagal SESV 191 str. 2 d. 2 sakinį: „Šiuo požiūriu aplinkos apsaugos reikalavimus atitinkančios derinimo priemonės prirėikus apima ir apsaugos sąlygą, leidžiančią valstybėms narėms dėl neekonominių aplinkos priežasčių imtis laikinų priemonių, kartu taikant joms Sąjungos kontrolės tvarką“, t. y. atsižvelgiant į atsargumo, kilmės, „teršėjas moka“ ir tvarumo principus.

kuri įpareigoja ES ir valstybių narių institucijas nustatant ir įgyvendinant Sąjungos politikos ir veiklos kryptis atsižvelgti į aplinkos apsaugos reikalavimus (Jarass, 2021, 9 p.). Pavyzdžiui, byloje *Austrijos Respublika prieš EK* (2020) buvo nagrinėjama, ar valstybės vykdoma ekonominė politika, kai teikiama valstybės pagalba branduolinės elektrinės statybai, neprieštarauja aplinkos apsaugos principui (*inter alia*, atsargumo, „teršėjas moka“ ir tvarumo principams). Chartija nustato pareigas ES ar valstybių narių institucijoms būti aktyvioms, nes jos įsipareigojusios siekti ir aplinkos kokybės gerinimo. Taigi Chartija suteikia ES ir valstybių narių institucijoms nedidelę veiksmų laisvę apriboti šio principo įgyvendinimą, tačiau suteikia plačią diskreciją taikyti priemones aplinkos kokybei pagerinti. Tačiau šią plačią diskreciją reikia vertinti atsižvelgiant į kitus konkuruojančius interesus (ypač į ekonominius ir socialinius). Pavyzdžiui, byloje *Romonta GmbH prieš Komisiją* (2014) Vokietijoje įsteigta įmonė skundė Komisijos veiksmus nesuteikiant jai šiltnamio efektą sukeliančių dujų apyvartinių taršos leidimų. ESTT šioje byloje konstatavo, kad ES ar valstybės institucijoms taikant tam tikras priemones, turi būti atsižvelgta į vertybių pusiausvyrą, t. y. į Chartijoje įtvirtintas ūkio subjekto pagrindines teises ir į aplinkosaugos reikalavimus, įtvirtintus Chartijos 37 straipsnyje. Taigi svarbu, kad poveikio priemonės, kuriomis apribojamos kitos pagrindinės teisės ar vidaus rinkos laisvės, atitiktų įgyvendinamų aktų materialinį teisėtumą, skatinantį aplinkos apsaugą. Pažymėtina, kad nemažai teisės mokslininkų sutaria, kad aplinkos apsaugos principas gali pateisinti Chartijos 15–17 straipsniuose įtvirtintų pagrindinių teisių apribojimą⁷⁴, taigi ir ekonominės veiklos laisvės apribojimą. Pavyzdžiui, *Fornasari* (2000) byloje buvo konstatuota, jog aukštas aplinkos apsaugos lygio principas yra pagrindas pripažinti teisėtu griežtesnį reglamentavimą tvarkant atliekas Italijoje.

Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta, teigtina, kad žaliosios ekonomikos tikslas – rasti ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos interesų pusiausvyrą yra siektinas ir Chartijos nuostatas aiškinančioje ESTT doktrinoje. EŽTT pripažįsta valstybių diskreciją apriboti laisvę užsiimti verslu siekiant užtikrinti Chartijos ginamą aplinkos apsaugos principą, tačiau šis apribojimas turi atitikti „teisingą pusiausvyrą“.

Išvados

1. Kiekviena demokratinė valstybė siekia turėti stiprią nacionalinę ekonomiką, tačiau dėl ribotų gamtos išteklių ekonominis augimas negali trukti amžinai, todėl valstybė, visuomenė, atskiri ūkio subjektai turi galvoti apie tvarią aplinką ir darnią plėtrą. Žaliosios ekonomikos koncepcija, kitaip nei linijinė ekonomika, siūlo rasti ekonominės veiklos ir aplinkos apsaugos pusiausvyrą. Ši ekonomika iškelia du pagrindinius tikslus, t. y. kurti žmonių gerovę ir daryti tai efektyviai – negriaunant aplinkos, o ją tausojant. Taigi ši novatoriška ekonomikos rūšis siūlo spręsti globalias ekologines, socialines ir ekonomines problemas vienu metu. Atsižvelgiant į tai, kad klimato kaita tapo vienu iš didžiausių iššūkių žmogaus teisėms ir laisvėms, o teisė dažnai tiesiog nespėja paskui vykstančius naujus socialinius santykius, žalioji ekonomika sulaukė didelio dėmesio ne tik tarptautinėse organizacijose (JT, EBPO, ES), bet ir supranacionaliniuose teismuose (EŽTT, ESTT).
2. 1953 m. įsigaliojusioje EŽTK ekonominės veiklos laisvė ir aplinkosauga nebuvo laikomi aktualiais ar prioritetiniais klausimais, todėl jų garantai tiesiogiai neįtvirtinti šiame dokumente. Tačiau atliktas tyrimas parodė, kad pramoninės visuomenės poreikiai ir klimato kaita lėmė, kad EŽTK teisė prisiiderino prie šiuolaikinių gyvenimo iššūkių. EŽTT, atsižvelgdamas į Europos visuomenės santykių evoliuciją ir pritaikydamas EŽTK normas, pavertė Konvenciją „gyvu instrumentu“ ir padidino žmogaus teisių ir laisvių apsaugą. EŽTK teisė gali pateikti atsakymus į šiuolaikinėms valstybėms

⁷⁴ Pvz., žr.: Jarass, 2011, p. 563; Schwerdtfeger, 2019.

kylančius opius klausimus, *inter alia*, kaip rasti ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos pusiausvyrą. EŽTT plačios doktrinos dėka asmens ekonominės veiklos laisvė tapo Konvencijos teisės dalimi, o per pastaruosius kelis dešimtmečius suformuota plati „žalioji jurisprudencija“ ne kartą pateisino verslo laisvės apribojimą siekiant aplinkos apsaugos tikslų. Šis tyrimas įrodo, kad EŽTT aiškiai suteikė prioritetą aplinkos apsaugai nurodydamas, kad ekonominiai lūkesčiai negali nusverti aplinkos apsaugos reikalavimų, ypač kai balansuojama tarp kolektyvinės teisės į švarią ir sveiką aplinką ir individualios teisės į nuosavybę. Galima teigti, kad Teismas pripažįsta socialinę valstybės koncepciją (kuri būdinga daugiausiai socialinėms valstybėms) bei plačią valstybių diskreciją, kaip ir koku mastu bei kokiomis priemonėmis gali būti apribota ekonominės veiklos laisvė siekiant apsaugoti aplinką, tačiau EŽTT nepateisina tokių atvejų, kai nėra užtikrinama tinkama ūkio subjektų ekonominių laisvių ir bendrojo interesų reikalavimų pusiausvyrą.

3. Praėjus daugiau nei 50 metų po EŽTK įsigaliojimo, atsižvelgiant į ekonominių santykių pokyčius, socialinę pažangą, kylančias klimato grėsmes, 2009 m. įsigaliojusios Chartijos tekste tiesiogiai įtvirtinta asmens laisvė užsiimti verslu bei aplinkos apsaugos principas, tokiu būdu pabrėžta šių dviejų vertybių svarba Europos Sąjungoje. Atlikta Chartijos nuostatų ir jas aiškinančios ESTT jurisprudencijos analizė leidžia teigti, kad nors verslo laisvė buvo dažniau analizuojama ESTT praktikoje nei aplinkos apsaugos principas, tačiau ši laisvė nėra pripažįstama svarbesne vertybe nei aukštas aplinkos apsaugos lygis. Chartija (kaip ir EŽTK) nustato ES ir valstybės narių institucijoms plačią diskreciją taikyti priemones siekiant apsaugoti ar pagerinti aplinkos kokybę, tačiau suteikia nedidelę veiksmų laisvę apribojant aplinkos apsaugos principo įgyvendinimą.
4. Atlikus šiame straipsnyje Konvencijos ir Chartijos bei jas aiškinančios doktrinos analizę konstatuotina, kad „žalumas“ EŽTK ir Chartijai pastaruju dešimtmečiu tampa esminiu akcentu, o žmogaus gerovė ir ekonominis augimas skatinamas iki tam tikros ribos, kol nėra keliami grėsmė aplinkai.

Literatūra

Teisės aktai

- Europos Sąjungos sutartis (suvestinė redakcija). *OL C 202*, p. 13.
 Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (suvestinė redakcija). *OL C 202*, p. 47.
 Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. *OL C 202*, p. 389.

Specialioji literatūra

- Alekna, R.; Kazlauskienė, E. (2019). Žaliosios ekonomikos probleminės sritys globalioje rinkoje. *Economics and Management = Ekonomika ir vadyba*, 11, 1–7.
- Balsari, S. et al. (2020). Climate Change, Migration, and Civil Strife. *Current Environmental Health Reports*, 7(4), 404–414.
- Barbier, E. B., Markandya, A. (2013). *A new blueprint for a green economy*. New York: Routledge [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://site.ebrary.com/lib/alltitles/docDetail.action?docID=10716354> [žiūrėta 2022 m. gruodžio 1 d.].
- Bernsdorff, N. (2019). Artikel 16 Unternehmerische Freiheit. Iš: Meyer, J., Hölscheidt, S. (sud.) (2019). *Charta der Grundrechte der Europäischen Union, 5. Auflage*. Nomos [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://beck-online.beck.de/?vpath=bibdata%2Fkomm%2FMeyerEUGRChartaKo_5%2FEUGRCharta2007%2Fcont%2FMeyerEUGRChartaKo%2EEUGRCharta2007%2Ea16%2Ehtm [žiūrėta 2022 m. lapkričio 22 d.].
- Biernat, S., Wasilewski, A. (2000). *Wolność gospodarcza w Europie*. Zakamycze.
- Calliess, Ch., Ruffert, M. (2011). *Das Verfassungsrecht der Europäischen Union mit Europäischer Grundrechtecharta*, Kommentar, 4. München: C. H. Beck [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://beck-online.beck.de/?vpath=bibdata%2fkomm%2Fjarassgrcheu_2%2fcont%2fjarassgrcheu.htm&pos=1&hlwords=on [žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 24 d.].
- Durner, W. (2021). Umweltverfassungsrecht. Iš: Herdegen M. et al. (sud.) (2021). *Handbuch des Verfassungsrechts. Auflage 1*, C. H. Beck, 1623–1667.
- Frenz, W (2012). *Handbuch Europarecht Band 1: Europäische Grundfreiheiten*. Berlin, Heidelberg: Springer.
- Gill-Pedro, E. (2017). Freedom to conduct business in EU Law: freedom from interference or freedom from domination? *European Journal of Legal Studies*, 9(2), 123–134.

- Groussot, X. et al. Weak Right, Strong Court – the Freedom to Conduct Business and the EU Charter of Fundamental Rights. Iš: Douglas-Scott S.; Hatzis N. (2017). *Research Handbook on EU Law and Human Rights*. Elgaronline, 326–344.
- Harris, D. J. ir kt. (2009). *Law of the European Convention on Human Rights. 2nd Edition*. Oxford University Press.
- Heiskanene, H., E. (2018). Towards Greener Human Rights Protection. Rewriting the Environmental Case-Law of the European Court of Human Rights. *Tampere University Press*, 15–30.
- Hubert, P. M. (1996). *Recht der Europäischen Integration*. Vahlen, München.
- Jarass, H. (2011). Der neue Grundsatz des Umweltschutzes im primären EU-Recht. *ZUR* 2011, 563–573.
- Jarass, H. D. (2021a). Art.16 Unternehmerische Freiheit. Iš: Jarass, H. D. (2021). Charta der Grundrechte der Europäischen Union (unter Einbeziehung der vom EuGH entwickelten Grundrechte, der Grundrechtsregelungen der Verträge und der EMRK). Kommentar, 4. Auflage, Münster: C. H. Beck [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://beck-online.beck.de/?vpath=bibdata%2Fkomm%2FJarassGRChEU_4%2Fcont%2FJarassGRChEU%2Ehtm [žiūrėta 2022 m. spalio 1 d.].
- Jarass, H. D. (2021b). Art.37 Umweltschutz. Iš: Jarass, H. D. (2021). Charta der Grundrechte der Europäischen Union (unter Einbeziehung der vom EuGH entwickelten Grundrechte, der Grundrechtsregelungen der Verträge und der EMRK). Kommentar, 4. Auflage, Münster: C. H. Beck [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://beck-online.beck.de/?vpath=bibdata%2Fkomm%2FJarassGRChEU_4%2Fcont%2FJarassGRChEU%2Ehtm [žiūrėta 2022 m. spalio 1 d.].
- Jarukaitis, I. (2022). Vidaus rinkos laisvių ir pagrindinių teisių santykis Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje. *Teisė*, 125, 27–55, <https://doi.org/10.15388/Teise.2022.125.2>
- Juškevičiūtė-Vilienė, A. (2017). *Asmens ūkinės veiklos laisvės konstituciniai pagrindai Lietuvoje: ekonominės, istorinės ir lyginamosios įžvalgos*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Juškevičiūtė-Vilienė, A. (2022). The impact of the Covid-19 pandemic on economic freedom in Lithuania. *Przegląd prawa konstytucyjnego*, 2(66), 353–363, <https://doi.org/10.15804/ppk.2022.02.26>
- Klein, N. (2014). *This Changes Everything: Capitalism vs. the Climate*. Simon- Schuster Paperbacks.
- Kegge, R., Drahmman, A. (2020). The Programmatic Approach: Finding the Right Balance between the Precautionary Principle and the Right to Conduct a Business. *Journal for European Environmental & Planning Law*, 17, 76–98.
- Knecht, M. H. (2005). *Die Charta der Grundrechte der Europäischen Union, Eine Würdigung der Entstehung und rechtsvergleichende grundrechtsdogmatische Analyse*. Stuttgart.
- Kobylarz, N. (2018). The European Court of Human Rights: an underrated Forum of environmental Litigation. Iš: Tegner Anker, H.; Egelund Olsen, B. (sud.) (2018). *Sustainable management of natural resources. Legal Instruments and Approaches*. Cambridge: Interselia Ltd. 99–121.
- Kūris, E. (2005). Ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija ir bendra tautos gerovė (Konstitucijos 46 straipsnio jurisprudencinis komentaras). *Jurisprudencija*, 64 (56), 56–73.
- Lastauskienė, G. (2013). Ekonominiai argumentai teisėje: jų vieta ir ribos. *Teisė*, 89, 20–36.
- Lopik, S. (2023). A Criminal Law Response To Climate Change: Positive Obligations Under The ECHR? [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://strasbourgobservers.com/2023/04/04/a-criminal-law-response-to-climate-change-positive-obligations-under-the-echr/> [žiūrėta 2023 m. kovo 5 d.].
- Maran, R. M., Nedelea, A. M. (2017). Green economy: challenges and opportunities. *Ecoforum*, 6(3) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://doaj.org/article/12667f98fd3b43aaa8308fbc58c5f4fb> [žiūrėta 2023 m. sausio 5 d.].
- Meadows, D. H. ir kt. (1972). *The Limits to Growth*. Potomac Associates-Universe Books.
- Meyer, J. (2006). *Charta der Grundrechte der Europäischen Union*. Kommentar, 2. Baden-Baden [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://beck-online.beck.de/?vpath=bibdata%2fkomm%2fmeyereugrchartako_4%2feugrcharta2007%2fcont%2fmeyereugrchartako.eugrcharta2007.a22.gliv.htm&pos=0&hlwords=on [žiūrėta 2022 m. gruodžio 1 d.].
- Nowak, C. (2020). Grundrechtsdimensionen des Umweltschutzes. Iš: Heselhaus, J.; Nowak, C. (2020). *Handbuch der Europäischen Grundrechte, 2. Auflage*. C. H. Beck. 1525–1562.
- Peers, S. ir kt. (2014). *The EU Charter of fundamental rights. A Commentary*. Oxford and Portland, Oregon.
- Ragulskytė-Markovienė, R. (2011). Europos Sąjungos aplinkos teisė: raida ir perspektyvos. *Teisė*, 78, 93–103.
- Renault, J. F. et al. (2016). Übergang in eine Green Economy: Notwendige strukturelle Veränderungen und Erfolgsbedingungen für deren tragfähige Umsetzung in Deutschland. Teilvorhaben: Internationale Bestandsaufnahme des Übergangs in eine Green Economy. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.umweltbundesamt.de/sites/default/files/medien/1/publikationen/9-1qendige_strukturelle_vere4nderungen_u_nd_erfolgsbedingungen_fur_deren_tragfahige_umsetzung_in_deutschland.pdf [žiūrėta 2022 m. gruodžio 1 d.].
- Schwerdtfeger, A. (2019). Artikel 37 Umweltschutz. Iš: Meyer, J., Hölscheidt, S. (sud.) (2019). Charta der Grundrechte der Europäischen Union, 5. Auflage. Nomos [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://beck->

- online.beck.de/Dokument?vpath=bibdata%2Fkomm%2Fmeyereurchartako_5%2Fcont%2Fmeyereurchartako.htm&pos=1&hlwords=on [žiūrėta 2022 m. lapkričio 22].
- Schwier, H. (2008). *Der Schutz der „Unternehmerischen Freiheit“ nach Artikel 16 der Charta der Grundrechte der Europäischen Union*. Frankfurt am Main: Peterlang.
- Setzer, J., Higham, C. (2021). Global trends in climate change litigation: 2021 snapshot [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/wp-content/uploads/2021/7/Global-trends-in-climate-change-litigation_2021-snapshot.pdf [žiūrėta 2023 m. sausio 25 d.].
- Spano, R. (2020). *Should the European Court of Human Rights become Europe's environmental and climate change court?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://vidivaka.mk/istrazuvanja/wp-content/uploads/2021/01/%D0%93%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80-%D0%95%D0%A1%D0%A7%D0%9F-Roberto-Spano.pdf> [žiūrėta 2022 m. lapkričio 22].
- Švilpaitė, E. (2005). Nuosavybės teisės apribojimai pagal 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnį. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Vasarienė, D., Jakulevičienė, L. (2021). Freedom to conduct business during the Covid-19 pandemic. *Tilburg Law Review*, 26(1), p. 16–29, <https://doi.org/10.5334/tilr.246>
- Woerdman, E. et al. (2021). *Essential EU climate law. Second edition*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Wollenschläger, T. (2015). Die unternehmerische Freiheit (Art.16 GRCh) als grundrechtlicher Pfeiler der EU-Wirtschaftsverfassung. *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht*, 285–295.
- Žaltauskaitė-Žalimienė, S. ir kt. (2019). Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos, kaip individualių teisių gynybos standarto, taikymas supra- ir nacionaliniu lygmenimis. Prieiga per internetą: https://www.tf.vu.lt/wp-content/uploads/2019/10/LExxx_2019_ES_pagrindiniu_teisi%C5%B3_chartijos.pdf [žiūrėta 2022 m. lapkričio 17 d.].
- Žilinskienė, L., Žilinskas, T. (2020). Žiedinės ekonomikos ir atliekų teisinio reguliavimo koreliacijos probleminiai aspektai. *Jurisprudencija*, 27 (1), 95–112.

Elektroniniai leidiniai

- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions (2019), *The European Green Deal*, Nr. COM(2019) 640 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?qid=1588580774040&uri=CELEX:52019DC0640> [žiūrėta 2023 m. sausio 11 d.].
- European Commission (2020): Changing how we produce and consume: New Circular Economy Action Plan shows the way to a climate-neutral, competitive economy of empowered consumers [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/lt/ip_20_420 [žiūrėta 2023 m. sausio 15 d.].
- European Court of Human Rights (2022a). *Guide on Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights*. Protection of property [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_1_Protocol_1_ENG.pdf [žiūrėta 2022 m. rugsėjo 15 d.].
- European Court of Human Rights (2022b). *Guide to the case-law of the European Court of Human Rights*. Environment [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Environment_ENG.pdf [žiūrėta 2022 m. rugsėjo 15 d.].
- Europos Komisija (2021). *Klimato kaita* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://climate-pact.europa.eu/about/climate-change_lt [žiūrėta 2022 m. gruodžio 1 d.].
- Europos Vadovų Taryba. *Nauja 2019–2024 m. Strateginė darbotvarkė* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.consilium.europa.eu/media/39930/a-new-strategic-agenda-2019-2024-lt.pdf> [žiūrėta 2023 m. sausio 11 d.].
- FRA. *Aplinkos apsauga. Teismų praktika* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://fra.europa.eu/lt/eu-charter/article/37-aplinkos-apsauga#case-law-references> [žiūrėta 2021 m. spalio 2 d.].
- FRA (2015). *Freedom to conduct a business: exploring the dimensions of a fundamental right* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2015-freedom-conduct-business_en.pdf [žiūrėta 2021 m. spalio 2 d.].
- JT specialusis pranešėjas Žmogaus teisių ir aplinkos klausimais, A/HRC/43/53, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-05/Recognition-Summary-FINAL.pdf> [žiūrėta 2021 m. spalio 2 d.].
- Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija. *Bendra informacija apie klimato kaitą* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://am.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/klimato-kaita/bendra-informacija-apie-klimato-kaita> [žiūrėta 2022 m. gruodžio 1 d.].
- OECD (2011). *Towards Green Growth* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.oecd.org/greengrowth/48012345.pdf> [žiūrėta 2022 m. gruodžio 1 d.].

- Recommendation of the Council of Europe's Parliamentary Assembly (1999), *Future action to be taken by the Council of Europe in the field of environment protection* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16731&lang=en> [žiūrėta 2022 m. rugsėjo 15 d.].
- Recommendation of the Council of Europe's Parliamentary Assembly 1885 (2009), *Drafting an additional protocol to the European Convention on Human Rights concerning the right to a healthy environment* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17777&lang=en>
- Report of the Special Rapporteur on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment. A/HRC/43/53, *Right to a healthy environment: good practices* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fwww.ohchr.org%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2FDocuments%2FIssues%2FEnvironment%2FSREnvironment%2FA_HRC_43_53_AdvanceEditedVersion.docx&wdOrigin=BROWSELINK [žiūrėta 2023 m. sausio 5 d.].
- Su Pagrindinių teisių chartija susiję išaiškinimai, 2007. OJ C 303* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:32007X1214\(01\)&from=LT](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:32007X1214(01)&from=LT) [žiūrėta 2022 m. rugsėjo 2 d.].
- United Nations, Division of Sustainable Development (2012). *Decisions by topic: Green economy. The future we want* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?menu=1225> [žiūrėta 2023 m. sausio 15 d.].
- UNEP (2011). *Towards a GREEN economy. Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/126GER_synthesis_en.pdf [žiūrėta 2023 m. sausio 15 d.].
- Visuotinė lietuvių enciklopedija. *Romos klubas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/romos-klubas/> [žiūrėta 2023 m. sausio 15 d.].

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

- Schmidt prieš Vokietijos Federacinę Respubliką* (EŽTT), Nr. 715/60, (1960-08-05).
- Sunday Times prieš Didžiąją Britaniją* (EŽTT), Nr. 6538/74, (1979-04-26). ECLI:CE:ECHR:1980:1106JUD000653874.
- Sporrong ir Lönnroth prieš Švediją* (EŽTT), Nr. 7151/75, (1984-12-18), ECLI:CE:ECHR:1984:1218JUD000715175.
- Barthold prieš Vokietiją* (EŽTT), Nr. 8734/79, (1985-03-25).
- Tre Traktörer Aktiebolag prieš Švediją* (EŽTT), Nr. 10873/84, (1989-07-07). ECLI:CE:ECHR:1989:0707JUD001087384.
- Pine Valley Developments Ltd ir kt. prieš Airiją* (EŽTT), Nr. 222, (1991-11-29).
- Iatridis prieš Graikiją* (EŽTT), Nr. 31107/96, (1999-03-25). ECLI:CE:ECHR:2000:1019JUD003110796.
- Špaček, s.r.o. prieš Čekijos Respubliką* (EŽTT), Nr. 26449/95, (1999-11-09).
- Kapsalis ir kt. prieš Graikiją* (EŽTT), Nr. 20937/03, (2004-09-23).
- Saliba prieš Maltą* (EŽTT), Nr. 4251/02, (2005-11-08).
- Valico S.r.l. prieš Italiją* (EŽTT), Nr. 70074/01, (2006-03-21).
- Hamer prieš Belgiją* (EŽTT), Nr. 21861/03, (2007).
- Bistrović prieš Kroatiją* (EŽTT), Nr. 25774/05, (2007-05-31).
- Z.A.N.T.E. – Marathonisi A.E. prieš Graikiją* (EŽTT), Nr. 14216/03, (2007-12-06).
- Pindstrup Mosebrug A/S prieš Daniją* (EŽTT), Nr. 34943/06, (2008-06-03).
- Turgut ir kt. prieš Turkiją* (EŽTT), Nr. 1411/03, (2008-07-08).
- Bodayeva ir kiti prieš Rusiją* (EŽTT), Nr. 15339/02 (2008).
- Köktepe prieš Turkiją* (EŽTT), Nr. 35785/03, (2008-07-22).
- Temel Conta Sanayi Ve Ticaret A.Ş. prieš Turkiją* (EŽTT), Nr. 45651/04, (2009-03-10). (2009).
- Friend ir kt. prieš D. Britaniją* (EŽTT), Nr. 16072/06, 27809/08, (2009-11-24).
- Consorts Richet ir Le Ber prieš Prancūziją* (EŽTT), Nr. 18990/07 and 23905/07, (2010-11-18).
- Zapletal prieš Čekijos Respubliką* (EŽTT), Nr. 12720/06, (2010-11-30).
- Tarim prieš Turkiją* (EŽTT), Nr. 54948/07, (2010-03-09).
- Hadzhiyska prieš Bulgariją* (EŽTT), Nr. 20701/09, (2012-05-15).
- Flamenbaum ir kt. prieš Prancūziją* (EŽTT), Nr. 3675/04, 23264/04, (2012-12-13).
- Bil İnşaat Taahhüt Ticaret Limited Şirketi prieš Turkiją* (EŽTT), Nr. 29825/03, (2013-10-01).
- Plachta ir kt. prieš Lenkiją* (EŽTT), Nr. 25194/08, (2014-12-25).
- S.C. Fiercolect Impex S.R.L. prieš Rumuniją* (EŽTT), Nr. 26429/07, (2016-12-13).
- Ivanova ir Cherkezov prieš Bulgariją* (EŽTT), Nr. 46577/15, (2016-04-21).
- O'Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd prieš Airiją* (EŽTT), Nr. 44460/16, (2018-06-07).
- Dimitar Yordanov prieš Bulgariją* (EŽTT), Nr. 3401/09, (2018-09-06).
- Vecbaštika ir kt. prieš Latviją* (EŽTT), Nr. 52499/11, (2019-11-19).

Yaşar prieš Rumuniją (EŽTT), Nr. 64863/13, (2019-11-26).
Affaire Elif Kizil prieš Turkiją (EŽTT), Nr.4601/06, (2020-03-24).
Gavrilova ir kt. prieš Rusiją (EŽTT), Nr. 2625/17, (2021-03-16).
Bežanić ir Baškarad prieš Kroatiją (EŽTT), Nr. 16140/15, 13322/16, (2022-09-05).

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo aktai

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

SpA Eridania-Zuccherifici nazionali and SpA Società Italiana per l'Industria degli Zuccheri prieš Minister of Agriculture and Forestry, Minister for Industry, Trade and Craft Trades, and SpA Zuccherifici Meridionali, (ESTT). Nr. 230/78, (1979-09-27).
Nold prieš Komisiją, (ESTT). Nr. 4/73, (1974-05-14).
Liselotte Hauer prieš Land Rheinland-Pfalz, (ESTT). Nr. 44/79, (1979-12-13).
Komisija prieš Vokietiją, (ESTT). Nr. C-116/82, (1986-09-18).
Zuckerfabrik Süderdithmarschen AG prieš Hauptzollamt Itzehoe ir Zuckerfabrik Soest GmbH prieš Hauptzollamt Paderborn, (ESTT). Nr. C-143/88 ir C-92/89, (1991-02-21).
SAFA Srl prieš Amministrazione delle finanze dello Stato, (ESTT). Nr. C-359/89, (1991-03-21).
Jean Neu ir kt. prieš Secrétaire d'Etat à l'Agriculture et à la Viticulture, (ESTT). Nr. C-90/902, (1991-05-02).
Safety Hi-Tech Srl prieš S. & T. Srl., (ESTT). Nr. C-284/95, (1998-07-14).
Ispanijos Karalystė prieš Komisiją, (ESTT). Nr. C-240/96, (1999-10-05).
Baudžiamoji byla prieš Giancarlo Fornasar, Andrea Strizzolo, Giancarlo Toso, Lucio Mucchino, Enzo Peressutti ir Sante Chiarosso, (ESTT). Nr. C-318/98, (2000-06-22).
FIAMM ir kt. prieš Europos Sąjungos Tarybą ir Europos Bendrijų Komisiją, (ESTT). Nr. C-120/06 P, C-121/06 P, (2008-09-09).
Stadt Papenburg prieš Vokietiją, (ESTT). Nr. C226/08, (2010-01-14).
Scarlet Extended SA prieš Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM), (ESTT). Nr. C-70/10, (2011-12-24).
Sky Österreich GmbH prieš Österreichischer Rundfunk, (ESTT). Nr. 283/11, (2013-01-22).
Lidl GmbH & Co. KG prieš Freistaat Sachsen, (ESTT). Nr. C-134/15, (2016-06-30).
Pesticide Action Network Europe (PAN Europe) ir kt. prieš Europos Komisiją, (ESTT). Nr. T-600/15, (2016-08-28).
Romonta GmbH prieš EK, (ESTT). Nr. T-614/13 R, (2014-01-20).
Wolfgang Glatzel prieš Freistaat Bayern, (ESTT). C-356/12, (2014-05-22).
Austrijos Respublika prieš Europos Komisiją, (ESTT). Nr. C-594/18 P, (2020-09-22).

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo generalinių advokatų išvados

Generalinio advokato C. Villano išvada, *Alemo-Herron ir kiti*, Nr. C-426/22, (2013-02-19).

Challenges of the Green Economy to the European Convention on Human Rights and the Charter of Fundamental Rights of the European Union

Agnė Juškevičiūtė-Vilienė

(Vilnius University (Lithuania))

S u m m a r y

This article analyses how the European Convention on Human Rights and the Charter of Fundamental Rights of the European Union contribute to the realisation of the challenges of the Green Economy. The author analyses how the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union find a balance between environmental protection requirements and the freedom of economic activity. In order to implement this research, the author set three tasks: first, to reveal the concept of the Green Economy; secondly, to analyse the provisions that implicitly or explicitly in the European Convention on Human Rights and the Charter of Fundamental Rights of the European Union consolidate the foundations of the freedom of economic activity and environmental protection; thirdly, to investigate how the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union find a balance between environmental protection requirements and the freedom of economic activity and thus contribute to the implementation of the Green Economy. After studying the experience of international organizations (OECD, UN, World Bank) and EU institutions (Council of Europe, European Parliament, European Commission) in the formation of the Green Economy concepts, it

is stated that the Green Economy is a balance between economic activity and environmental protection (an alternative to the traditional economy) allowing to achieve human well-being along with the economic growth of the country while preserving the environment and reducing risks to nature. The analysis of the numerous cases of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union showed that these courts respond to the principles of the Green Economy in their activities and seek to find a balance between the freedom of economic activity and environmental protection. Courts currently promote 'green jurisprudence', i.e., they acknowledge the broad discretion of the states in terms of how economic freedom of activity can be restricted in order to protect the environment, but they do not justify such cases when the proper balance between the economic freedom of economic entities and the requirements of the general interest is not ensured.

Žaliosios ekonomikos iššūkiai Europos žmogaus teisių konvencijai ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijai

Agnė Juškevičiūtė-Vilienė
(Vilniaus universitetas (Lietuva))

S a n t r a u k a

Šiame straipsnyje analizuojama, kaip Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija prisideda prie žaliosios ekonomikos iššūkių įgyvendinimo. Autorė tiria, kaip Europos Žmogaus Teisių Teismas ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismas randa aplinkosaugos reikalavimų ir asmens ekonominės veiklos laisvės pusiausvyrą. Siekdama įgyvendinti šį tyrimą autorė išsikėlė tris uždavinius: pirma, atskleisti žaliosios ekonomikos koncepciją; antra, išanalizuoti nuostatas, kurios implicitiškai ar eksplicitiškai Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje įtvirtina ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos pagrindus; trečia, ištirti, kaip Europos Žmogaus Teisių Teismas ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismas randa aplinkosaugos reikalavimų ir asmens ekonominės veiklos laisvės pusiausvyrą bei tokiu būdu prisideda prie žaliosios ekonomikos įgyvendinimo. Ištyrus tarptautinių organizacijų (EBPO, JT, Pasaulio banko) ir ES institucijų (Europos Vadovų Tarybos, Europos Parlamento, Europos Komisijos) patirtį formuojant žaliosios ekonomikos koncepcijas, teigtina, kad žaliąją ekonomiką, tai ekonominės veiklos ir aplinkos apsaugos pusiausvyrą (įprastos ekonomikos alternatyva), leidžianti siekti žmogaus gerovės, šalies ekonominio augimo tausojančią aplinką ir mažinančią riziką gamtai. Atlikta Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo gausi bylų analizė parodė, kad šie teismai savo veikloje atliepia žaliosios ekonomikos principus ir siekia rasti ekonominės veiklos laisvės ir aplinkos apsaugos interesų pusiausvyrą. Teismai skatina šiuo metu „žaliąją jurisprudenciją“, t. y. pripažįsta plačią valstybių diskreciją, kaip ir kokių mastu bei kokiomis priemonėmis gali būti apribota ekonominės veiklos laisvė siekiant apsaugoti aplinką, tačiau nepateisina tokių atvejų, kai nėra užtikrinama tinkama ūkio subjektų ekonominių laisvių ir bendrųjų interesų reikalavimų pusiausvyrą.

Agnė Juškevičiūtė-Vilienė – teisės mokslų daktarė, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedros asist. dr. Svarbiausi moksliniai interesai ir tyrimų sritys – konstitucinė teisė, žmogaus teisės ir laisvės, viešoji ūkinė teisė, aplinkos apsauga.

Agnė Juškevičiūtė-Vilienė, PhD, Assistant Professor at the Faculty of Law, Vilnius University. Her main research interests and areas of research include constitutional law, human rights and freedoms, public economic law, environmental protection.